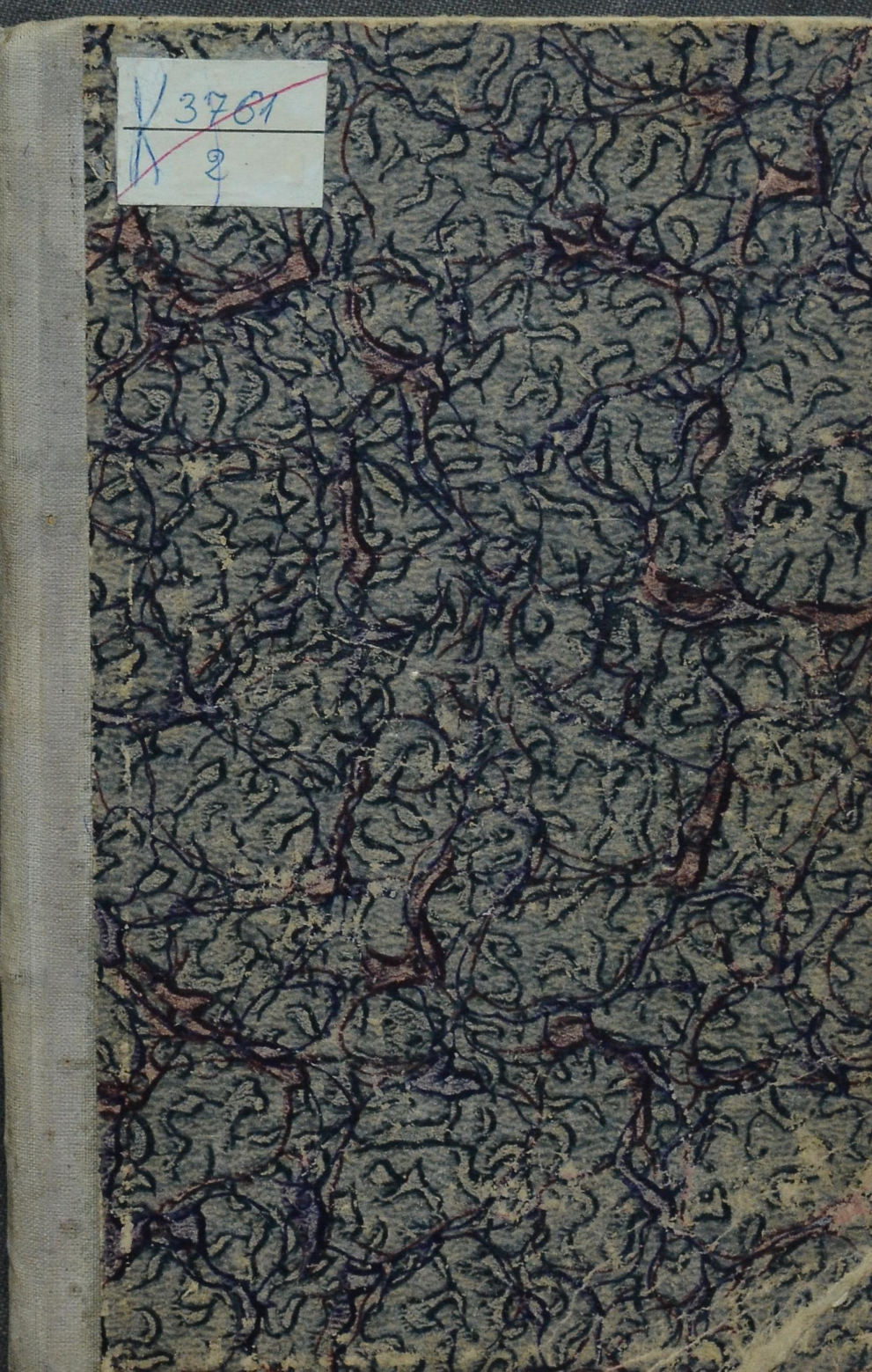

~~V 3781~~
~~A 2~~

3761

2

499.962.1

გ უ რ ჯ ი

ე რ ო ვ ნ ე ბ ი ს ა

თ ხ ზ უ ლ ე ბ ა :

ი ა კ ო ბ ბოგებაშვილისა.

მ ე ო რ ე, შ ე ვ ს ე ბ უ ლ ა, გ ა მ ო ც ე მ ა.

მხოლოდ იმ ხალხს შეუძლიან პროგრესის
გზაზე იაროს, რომელიც აზრობს და მეტყვე-
ლობს თავისს დედა-ენაზე.

ფიხტე უფროსი.

შ ა ს ი ე რ ო თ ი ა ბ ა ზ ი.

ტ შ ი ლ ი ს ი

მსწრაფლ-მბეჭდავი არ. ქუთათელაძისა, ნიკ. ქ., № 21.

1903

K 3761
2

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 13-го Октября 1903 года.

106.

ღრმა მოწიწებით აღსავსე გულით

ვ უ ძ ლ ვ ნ ი

ამ ჩემს ნაშრომს

ყველა ქართველისათვის

უძვირფასეს ხსოვნას

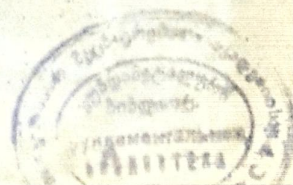
ჩვენის სასიკაღულო

მღვდელ-მთავრის

ნეტარსენივბულის ეპისკოპოსის

გ ა ზ რ ი ე ლ ი ს ა ს.

ავტორი.

ბურჯი ეროვნებისა.

1.

შესაჯალა.—ტურგენიევის აზრი რუსულა ენას სას-
რულას შესახებ.—სასრულე ქართულას ენასა.—მასა
დაუფასებლავა.

გაგიგონიათ მებაღე, რომელიც უზომოდ მო-
ნატური ყოფილიყოს ხილის უხვის მოსავლისა და ხე-
ხილებისთვის კი ძირი და ფესვები ეთხაროს, ეფუჭე-
ბინოს, ეხმოს? ბანა, არ გაგიგონიათ?..

ბადაავლეთ ახლა ყურადღებით თვალი ჩვენის
მოზარდის თაობის აღზრდა-სწავლასა და თქვენ დარ-
წმუნდებით, რომ ჩვენ შორის მოიბოვებიან არა ერთ-
ნი და ორნი მშობელნი, რომელნიც ამ საარაკო, არ
გაგონილს მებაღეს მოგაგონებენ. მართლა-და რომე-
ლი მშობელი არა ნატრობს თავისი შვილებისათვის
გამჭრიახს ჭკუასა, ღრმა გრძნობასა, მტკიცე ხასიათ-
სა, ერთი სიტყვით, —კაცურს კაცობასა? ბარნა ზოგ-
ნი, ჩვენდა სამწუხაროდ, თვითონვე საკუთარი ხელით
ძირს უთხრიან თავიანთის შვილების სულის განვითა-
რებასა, ფესვებს უხმობენ მათ გონების და გრძნობის
დასრულებასა, აყვავებასა.

როგორ და რა გზით? იგინი ნორჩის თაობის აღ-
ზრდა-სწავლაში ადგანან იმისთანა უკუღმართს გზასა,
რომელიც ძლიერ დამაქვეითებელია აზროვნებისა,

გულისაც, ხასიათისაც და რომელიც ფუქსავატობის დედაა, ძიძა და გამდელი.

რაში მდგომარეობს ეს უკუღმართი გზა?

ტურგენიევი ერთს თავის თხზულებაში ამბობს: „ხშირად, როდესაც სრული სასოწარკვეთილება მომერეოდა ხოლმე ჩემის სამშობლო ქვეყნის მომავლის შესახებ, ერთად-ერთს ნათელ წერტილად შავს გორიზონტზედ, ერთად-ერთს გამამხნეველ იმედად უიმედო მდგომარეობაში მომეველინებოდა ხოლმე ჩემი სამშობლო რუსული ენა, და ჩემს გულში ვამბობდი: ხალხმა, რომელმაც შეჰქმნა ამისთანა მდიდარი და მშვენიერი ენა, არ შეიძლება, ადრე თუ გვიან, არ დაახწიოს თავი ახლანდელს გაჭირვებულს მდგომარეობას, არ გავიდეს წარმატების ფართო გზაზედ და არ დაეწაფოს შორს მომავალში მაინც ბედნიერის ცხოვრების წყაროსა“.

ბრა ნაკლების საფუძვლიანობით შეუძლიან სთქვას შეგნებულმა ქართველმა ესევე სიტყვები ჩვენს დედა-ენაზედ. მისაც კი მეტ-ნაკლებობით შესწავლილი აქვს, თუ რაში მდგომარეობს სისრულე ენისა, მისი სიმდიდრე, აზრსა და გრძნობაზედ ზედ გამოჭრილობა და კაფიობა, არ შეიძლება არ დაგვეთანხმოს, რომ ქართული ენა ეკუთვნის მაღალ აგებულობის ენათა დასსა. ჩვენმა ენამ გაფურჩქნა თავისი ფორმები და დაამყარა თავის ორგანიულს ნაწილებს შორის სრული გარმონია ძველადგანვე, მეთორმეტე საუკუნეში. ჰკითხეთ ლინგვისტებს, ენის-მეტყველთა—რაში მდგომარეობს ღირსება ენისა, და ისინი დაგისახელებენ: სიმარტივეს ბრუნვებისას, გრამატიკულის სქესების არ ქონვას, თანდებულთა სიტყვის ბოლოში მოქცევასა,

ხმოვანს დაბოლოებას სიტყვებისას, ხმა ასამაღლებელის დამორჩილებას განსაზღვრულს კანონზედ, მრავალ-ფეროვნებას და მოქნილებას ზმნის ფორმებისას, სიმღიდრეს სინონიმებისას, ლექსიკონისას. რომელმა განვითარებულმა ქართველმა არ იცის, რომ ყველა ეს ღირსება სრული კუთვნილებაა ქართული ენისა, რომელიც ამ ღირსებათა წყალობით ყველა ცოტაოდნად განსხვავებულს შემეცნებას, მდგომარეობას, მოქმედებას და ვითარებას განახორციელებს განსაკუთრებითი, ზედ-გამოქრილი ფორმითა, საადვილო გამოხატულებითა!

ღიად, ქართული ენა ისეთივე მდიდარია და მრავალ-მხროვანი, როგორც არის ბუნება ძავკასიონისა, სადაც ერთს პატარა მანძილზე პოლუსი, ტროპიკი და ზომიერი სარტყელი ერთად შეყრილან, სადაც საუკუნო თოვლით შემოსილი მთის წვერები ზევიდგან ძირს დასცქერიან: ბროწეულს, ლედვს, ვაზს, ლიმონს, ფორთოხალს და სხვა ტროპიულს მცენარეობას, და სადაც რავდენსაც ნაბიჯს გადასდგამ, იმდენს ახალ-ახალს სურათს შეხვდები. ძართული ენა ისეთივე მრავალ-ფეროვანია, როგორც არის ჩვენი ერის ისტორია, წარსული ცხოვრება, სავსე მრავალ-გვარის მოქმედებითა, თვისებითა, აზროვნებითა, გრძნობითა, დიდი სიხარულითა, ძლიერი მწუხარებითა, და რომელიც წარმოადგენს იმ გვარს ღრმას და დაუსრულებელს ღრამას, რომ ასი შექსპირიც ვერ ამოსწურავდა მას ძირამდის, ერთი რუსული მწერლისა არ იყოს. ჰკითხეთ ჩვენს იღბლიანს მეზობლებსა: რა გშურთ ქართველებისაო, და ისინი თქვენ დაგისახელებენ ჯერ გაფურჩქვნილს, განვითარებულს ქართულ ენასა და

მერე გაერთებულს, შეკუმშულს ტერრიტორიასა, მიწა-წყალსა.

ღიად, ლინგვისტი, რომელიც ზედმიწევნით შეისწავლიდა ქართულს ენას, იტყოდა თითქმის იმასვე, რაც სთქვა გამოჩენილმა მსწავლულმა უსლარმა ქართულს ანბანზედ, რომელიც მან აღიარა თითქმის უუსრულებს ანბანად ყველა ანბანთა შორის.

მაგრამ ვაფასებთ ჩვენ ამ დაუფასებელს საუნჯესა? ბვესმის ჩვენ მისი უმაღლესი ღირსება და მნიშვნელობა? ქართული ენა ამ უამად ჰგავს მშვენიერს ფოლადის სახნისსა, რომელიც უგუნურს პატრონს კუნჭულში მიუგდია, იშვიათად ჰხმარობს და უანგს აქმევიანებს. ამიტომ, ობექტიურად, თავის-თავად მდიდარი და განვითარებული, ქართული ენა სუბექტიურად, ჩვენს პირში, არის ლატაკი და ღღე ნაკლულს არსებას მოგაგონებთ.

ძიღვე ისე სამწუხარო არ იქნებოდა ქართული ენის აბუჩად აგდება, რომ ამ მოვლენას ვხედავდეთ მხოლოდ სასწავლებლებში; მაგრამ სავაგლახო და სავალალო ის გახლავთ, რომ იქაც კი, სადაც დედა-ენა უნდა შეუცილებლად უფლობდეს და სუფევდეს, მას ეპყრობიან, აქა-იქა მაინც, სწორედ ისე, როგორც ავგული დედინაცვალი ექცევა ათვალწუნებულს თვისს გერსა. მს მომაკვდინებელი სენი ცოტ-ცოტათი ეპარება ქართულს სახლობრივს სფერასაც და ისიც რომელსა? პრა მარტო გადაბირებულს მოხელეთა ოჯახობასა და ზოგიერთა გაფუქსავატებულს არისტოკრატებსა, არამედ თვით ჩვენს განათლებულს დასსაც კი გადასდებია. პრა ერთს განათლებულს ქართველს სახლობას შეხვდები, სადაც მოზარდი თაობა ლაპა-

რაკობს და ტიტინებს რომელსამე უცხო ენაზედ და ქართულისა კი ჭაჭანებაც არ ისმის. უფრო კიდევ სამწუხარო ის არის, რომ ამ გვარ სახლობათა რიცხვში ჰხედავთ მესამოცე და მეოთხმოცე წლების ზოგიერთა პატრიოტებსაც, რომელნიც ლიტერატურაში ცხარ-ცხარე სიტყვებს ხარჯავდნენ მამულისშვილობაზედ და საქმე კი იმითი გაათავეს, რომ თვითონაც უღალატეს ეროვნებას და თავიანთ სახლებიდგანაც გამოაძევეს ქართული ენა. ამ ვაჟბატონებს რომ ჰკითხოთ, რად დაგებათ პირი უკუღმაო, ბოდიშის მოსახდელად ზოგნი დაგისახელებენ იმ გარემოებას, რომ ჩვენ ბედის წერამ უცხოელს ქალებს გადაგვკიდაო; მაგრამ განა ეს შესაწყნარისი საბუთია? ბანა კაცმა რომ უცხო ტომის ქალი ცოლად შეირთოს, უნდა მოაშოროს შვილები დედა-ენას, სამშობლოს და გადაბირების გზაზედ დააყენოს?.. ამაზედ კიდევ უფრო უარესი ის გახლავთ, რომ ზოგჯერ დედაც ქართველია და მამაცა, არც ერთი არ არის მოკლებული არც განათლებასა, არც გრძნობასა და არც აზროვნობასა; მაგრამ სახლობაში კი ბრმა მიმდევარნი არიან უგუნურის მოდისა და მასში ამყარებენ, ეროვნული ატმოსფერის მაგიერ, გადამბირებელს მიმართულებასა.

მროვნულს სკოლას შეეძლო მეტნაკლებობით შეესუსტებინა მავნებლობა ამ გვარის ოჯახის უკუღმართობისა; მაგრამ სად არის ამ გვარი სკოლა? ჩვენს სკოლებში ყველაფერს აქვს ადგილი, გარდა ეროვნებისა.

ჩვენ არ გამოვეკიდებით იმ აზრის განმარტებას, რომ ის მშობელნი, რომელნიც თავისს შვილებსა ზრდიან გარეშე დედა-ენის გავლენისა, სწყვეტენ კავშირ-

სა მათსა და სამშობლოს შორის, უკარგვენ თავისს ქვეყანასა მამულიშვილებს, ამცირებენ იმ რაზმს ქართველებისას, რომელნიც ემსახურებიან სამშობლოს წარმატებას, მის ბედნიერებასა, რომ ეს მშობელნი, ერთი სიტყვით, დამნაშავენი არიან სამშობლო ქვეყნის წინაშე. არ გამოვეყიდებით იმის გამო, რომ მაღალი მცნება კაცობრიობის საუკეთესო ნაწილისა: „გიყვარდეს ერი შენი უმეტეს თავისა შენისა“, ისეთი მაღალი სწავლაა, რომელსაც ყველას გონება ვერ შესწვდება და რომლითაც ყველა გული ვერ იხელმძღვანელებს. ჩვენ სხვა, ყველასათვის გასაგებ, მხრიდგან მოვუვლით საგანსა და, იმედი გვაქვს, დღესავით ცხადად დავამტკიცებთ, რომ ნამდვილის კაცურის გონებისა, გრძნობისა და ხასიათის აღზრდა ბავშვებში, მათი პირად ბედნიერება, რომელიც ყველა მშობელსა სწყურის, შეუძლებელია მაშინ, როდესაც მათს აღზრდაში მეტნაკლებობით უარ-ყოფილია დედა-ენა, ეს ძირითადი ეროვნული ძალა, მთავარი ბურჯი ეროვნებისა,—რომ ისინი, ვინც ამ გამაცხოველებელს ძალას მხარს უჭეკვენ, თავისავე ხელით უთხრიან სამარესა თვისი შვილების ჯეროვანს განვითარებას, ნათელს მომავალს, მათს სანატრელს ბედსა და ჰბედებიან ნამდვილნი დამნაშავენი მათ წინაშე...

2.

ღმრთა კაცობის დედა-ენისა ერის სულთან და ხორცთან, მის წასულ ცხოვრებასთან.—დედა-ენის უაღრესეს სწავლას აღზრდაში მოსდევს დიდი დაქვეითება ადამიანისა ყოველ მხრივ.

დედა-ენა გარეგნობით როდია ადამიანის არსებასთან შეკავშირებული; იგი როდი ჰგავს ტანისა-

მოსსა, რომლის გამოცვლა ადვილად და უვნებლად შეიძლება. მას აქვს ღრმად გამდგარი ფესვები ადამიანის ტვინში, ნერვებში, ხმის ორგანოებში, ძვალსა და რბილში, მთელს მის ბუნებაში; იგი არის ძვირფასი იარაღი, რომელიც ბუნებას ზედ გამოუჭრია ადამიანის სულსა და ხორცზედ, მის ფსიხოლოგიურს და ფიზიოლოგიურს აგებულებაზედ. ყოველს ადამიანს დაბადებიდგან ჰყვება მიდრეკილება და ნიჭი დედა-ენის ადვილად და ღრმად შესწავლისა სწორედ იმ გვარად, როგორც ბულბულს ჰყვება დაბადებიდგანვე ბულბულის გალობის ნიჭი, იადონს— იადონურის გალობის ნიჭი და სხვა. ბავშვის ყოველს აზრს, წარმოდგენას, გრძნობას და სულის მოძრაობას მხოლოდ დედა-ენა ჰხატავს სინამდვილით და სისრულით.

ამასთან დედა-ენა არის ძვირფასი სალარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნაფიქრისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარისა და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელის ერის სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულს ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერის ღონით და მხნეობით. ამიტომ, როდესაც რომელიმე მშობელი თავისს შვილს დედა-ენას აშორებს და უცხო ენას ასწავლის, რასა შვრება ის ამითი? იგი ხელიდგან ართმევს თავის შვილს ერთად-ერთს ძლიერს ღონისძიებას გონების სწორე გახსნისათვის სიპატარავის დროსა, მის ბუნების შესაბამს იარაღსა, რომლის ხმარება და გამოყენება ბავშვს ძლიერ ეადვილება, და ძალად აჩეჩებს ხელში იმისთანა შეუსაბამო იარაღს,

რომლის მოხმარების შეთვისება ძლიერ ძნელია და რომელიც არას დროს არ გაუწევს ბუნებითის იარაღის სამსახურსა.

ამ გვარი უკუღმართობა ჰბადავს უთანხმოებას, წინააღმდეგობასა ბავშვის მეტყველებისა და მის სულის და ხორცის შუა და, რომ ამ წინააღმდეგობას დამღუპველი გავლენა უნდა ჰქონდეს ბავშვზედ, ადვილი მისახვედრია. ბავშვი, დაბადებიდგანვე მოკლებული დედა-ენის გამაცხოველებელს გავლენას, ისე ძნელად ისწავლის ჯეროვან აზროვნობას და ისეთივე უხეირო ჭკუის პატრონი გამოვა, როგორც უხეირო მემუსიკედ შეიქმნება ადამიანი, მესკრიპკედ დაბადებული და მეფორტოპიანედ ძალად გაზრდილი, ანუ უფრო უკეთ: ამ გვარი ბავშვი ეგვანება საცოდავს მერცხალს, რომელსაც ძალ-დატანებით მერცხლის ჭიკჭიკს უკრძალავენ და შოშის სტვენას ასწავლიან. ამ უკუღმართი გზით აღზრდილი ბავშვი ვერას დროს ვერ ავა იმ გონების სიმალლემდის, რომელიც შეეფერება მის ბუნებითს ნიჭსა, ვერ მიეწევა, ვერ ეღირსება ჯეროვანს სიღრმეს აზრისას და გრძნობისას, მეტ-ნაკლებობით გამოვა ნეკერ-ნეკერა, ქარაფშუტა პირი, უხასიათო ადამიანი და იმის ნახევარსაც ვერ გააკეთებს თავისს სიცოცხლეში, რის გაკეთების ნიჭიც მისთვის ბუნებას მიუტია. ასე აშკარად სჯის ბუნება ყველას, ვინც კი მას ჰლალატობს, არღვევს მის კანონებსა და უკუღმართად იქცევა.

ის მოვლენა, რომ ზოგი ადამიანი ზედმიწევნით სწავლობს უცხო ენებსა, სრულიად არ ეწინააღმდეგება დედაენის ორგანიულს შეხორცებასა მისს ბუნებასთანა. უხელო ადამიანები ხშირად ფეხითა სჭრიან და

აკეთებენ თითქმის ყველა იმას, რის გაკეთებისათვისაც ღმერთს ჩვენთვის ხელი მოუნიჭებია; მაგრამ ნუ თუ ამ ფაქტს შეუძლიან ვისიმე თვალში შეამციროს ხელების უბადლობა, შეუდარებლობა სხვა-და-სხვა საქმის გაკეთებისათვის! ამავე აზრის დასასურათებლად მარჯვე მაგალითს წარმოგვიდგენს ამერიკის ერთი შრომანი. ეს შრომანი საოცარი ოსტატობით ჰხადავს ყველა ფრინველის გალობასა და ყველა ცხოველის ხმაურობასა, ბულბულის გალობიდან დაწყებული ძაღლის ყეფამდე. ბარნა მხოლოდ თავისი ბუნებრივი სტვენა უხდება მას, მხოლოდ ამ სტვენით ჰხატავს კაფიოდ და სრულად ნამდვილს მოძრაობას და გრძნობას სულისას, მარტო ამ თავისი სტვენით ასიამოვნებს მსმენელსა, აწონებს თავსა და თავისს არსებობის თავისებურობას და სარგებლობას ამტკიცებს.

მეტადრე ერთს ფრიად სიმპატიურს სფერაში აშკარავდება უძლურება ყველა უცხო ენისა. ეს განლავთ ნაზის გრძნობის, აღერსის სფერა. ბავშვი, მოშორებული და მოკლებული დედა-ენას, ვერას დროს ვერ მიესაყვარლება თავისს მშობელთა და ნათესავთა სრულის გრძნობის გამომხატველ სიტყვებით, ვერას დროს ვერ იპოვნის იმისთანა ღრმად გულში მოსახვედრს გამომხატულებათა, როგორნიც არიან: „შენი ჭირიმე“, „შენ გენაცვალე“, „შენ გეთაყვანე“, „თავ შემოგვევლე“, „წამლად დაგედე“ და მრავალი სხვანი. ამისთანავე უძლურებას ენისას იგივე ბავშვი გამოსცდის დიდობაშიაც თავისს გულის სატრფოს წინაშე, რომელსაც გულის ენის მაგივრად თავისი მხურვალე გრძნობა და სიყვარული უნდა განუცხადოს მეხანკურად დასწავლილი, ცივი სიტყვებითა, მეხსიერე-

ბის ენითა და ამითი შეასუსტოს, შელახოს და შეურაცხჰყოს თავისი ძლიერი გრძნობა და თავისი წმინდა გულის ტრფიალი.

ძიდევ უფრო უძლურია უცხო ენა აღზარდოს, გაფურჩქნოს და სრული ძლიერებით გამოხატოს ის მაღალი და ღრმა მოძრაობა სულისა, რომელსაც ჰქვიან სარწმუნოებრივი გრძნობა. სარწმუნოება, სასოება მთლად და სავსებით სუფევს ადამიანის გულში, და მხოლოდ გულში. ღმერთი არის მეუფე გულის, და მხოლოდ გულისა. ის მხურვალე გრძნობა, რომლითაც ადამიანი მიმართავს უფალსა, სავსებით გამოიხატება მხოლოდ დედა-ენით, იმიტომ რომ მხოლოდ დედა-ენა არის ენა გულისა, გრძნობისა. სხვა ენა აქ ყოვლად უძლურია. მხოლოდ დედა-ენაზე შეიძლება ილოცოს ადამიანმა გულ-მხურვალედ...

ღიად, მხოლოდ დედა-ენა არის ენა სულისა ჭ გულისა, — ყველა უცხო ენანი კი არიან ენანი მეხსიერებისა.

3.

მეცნაერთა და ჰედაგოგთა აზრი დედა-ენის მნაშენელობაზე. — აზრი შვეიცარიასა, უშინსკისა, გესსელისა, კარლე ფოხტისა, ჰატკენასისა.

ეს მარტო ჩვენი აზრი არ არის. იგი ეკუთვნის ჩინებულ და განთქმულს პედაგოგებს და მეცნიერებს, რომელნიც ისეთის ძალით, ანალიზით და მჭერმეტყველობით ჰხატვენ მავნებლობას დედა-ენის უარყოფისას და მის გაცვლისას უცხო ენაზედ, რომ ჩვენი სიტყვები შეადგენენ მხოლოდ მკრთალს კობიოს, სუსტს აჩრდილს მათის მსჯელობისას.

ბამოჩენილის სწავლულის შლეიხერის აზრით, დედა-ენა არის თავისებური ყვავილი და ნაყოფი, რომელიც ამოდის და მწიფდება იმ თავისებურს აგებულობაზე ტვინისა, ხმის ორგანოებისა, ნერვებისა, ძვლებისა, ხორცისა, სხეულისა და სულისა, რომელიც მინიჭებული აქვს ბუნებიდგან ყოველს ადამიანსა და ერსა და ამიტომ ისე კარგად არაფრით იცნობება ერი, როგორც ენითაო. ამიტომ მხოლოდ თავისი დედა-ენა შეუძლიან ადამიანს შეისწავლოს სავესებით და იხმაროს იგი სრული სიმარჯვით. უცხო ენების შესწავლა და მოხმარება დედა-ენასავით ისევე შეუძლებელია, როგორც ოთხით, ან ხელებით, სიარული ისე, როგორც კაცე დადის ფეხებითაო. (Загран. Вѣстникъ—1876, ტომი მეათე, გვერდი 2—3).

დედა-ენა ბევრით უფრო მჭიდროდ არის შეკავშირებული ადამიანის შინაგან არსებობასთან, ვიდრე რომელიმე სხვა ენა, თუნდ კარგადაც შეთვისებული, და მისნი ფესვნი ყველაზედ ღრმად არიან გამდგარნი კაცის ბუნებაში“, ვკითხულობთ რუსულს პედაგოგიურს ჟურნალში „Русская Школа“. „დედა-ენასთან კაცი დაკავშირებულია არა მარტო ფიზიკურად, არამედ მორალურადაც. ეს არის ენა ლოცვისა, პოეზიისა, ზნეობრივის და მოქალაქეობრივის მოვალეობისა. იგი მრავალი ძაფით არის მიბმული ჩვენ სულთანა, მის ლოდიკურს ნიჭთანა, მის მუზიკალურს, მგრძნობიარე მხარესთანა. პრიან პირნი, რომელთაც აზროვნება, ეიქრი შეუძლიანთ რავდენსამე ენაზედ; მაგრამ არა ყვეონია, რომ ვისმე გრძნობა შეეძლოს გარეშე დედა-ენისა. მე უნდა დავიცვა და შევიმუშაო დედა-ენა, რადგანაც იგი არის უძვირფასესი საუნჯე ადა-

მიანისა და მასთან შეხორცებულია ჩემი ერის აზრი, გონების განვითარება, შემოქმედობითი ძალა“ („Русская Школа“ იანვრის წიგნი, გვერდი 25—26).

„მნა ერისა,—ამბობს უშინსკი, დიდ პედაგოგად აღიარებული თვით მოწინააღმდეგეთაგანაც კი,—არის საუკეთესო ყვაველი მისი ცხოვრებისა, ყვაველი დაუმკნარი, რომელიც მუდამ, შეუწყვეტლივ იფურჩქნება. მნაში იხატება მთელი ერი და მისი სამშობლო. მნაში, ერის შემოქმედების ძალის წყალობით, იქცევა აზრად, სურათად და ხმად ცა სამშობლოსი, მისი ჰაერი, მისი ფიზიკური მოვლენანი, მისი ჰავა, მისნი მინდორ-ველნი, მთანი და ღელენი. ტყენი და მინდორნი, ელვა-ჭექანი და ქარიშხალნი, იხატება მთელი ის ღრმა, სავსე აზრით და გრძნობით ხმა სამშობლო ბუნებისა, რომელიც ისე ხმა-მალლა ჰლადებს კაცის სიყვარულში მის ხშირად ველურის სამშობლო ქვეყნისადმი, სამშობლო ჰანგებში, სიმღერებში, სახალხო პოეტების ლექსებში. ბარნა დედაენის კამკამა სიღრმეში იხატება არა მარტო ბუნება სამშობლო ქვეყნისა, არამედ მთელი ისტორია ერის სულიერის ცხოვრებისა; თაობანი ერთი მეორის შემდეგ ჰქრებიან, მაგრამ ნაყოფნი მათის მოქმედებისა რჩებიან ენაში ჩამომავლობის საკუთრებად. ღედაენის საღაროში სტოვებენ თაობანი ერთი მეორის შემდეგ ნაყოფსა: გულის ღრმა მოძრაობისას, ისტორიულის მოქმედებისას, რწმუნებისას, აზრისას, სტოვებენ კვალთა გამოვლილის სიხარულისას და მწუხარებისას. მრთი სიტყვით, მთელს ნაშთსა და ნაყოფსა თავისის სულიერის ცხოვრებისას ხალხი იცავს და ინახავს დედა-ენაში. ღედა-ენა არის უცხოველესი და

უმტკიცესი კავშირი, რომელიც აერთებს წარსულთა, ცოცხალთა და მომავალთა თაობათა და ჰხდის მათ ერთს დიდს, ისტორიულ ცოცხალ ორგანიზმად. იგი არამც თუ გამომხატველია ხალხის სიცოცხლისა, იგი არის თვითონ ეს სიცოცხლე. როდესაც ჰქრება ერის ენა, ერი აღარ არსებობს. ღა ქვეყანაზედ არ მოიძებნება იმაზედ აუტანელი ძალ-დატანება, როდესაც ჰსურთ ერს წაართვან ეს მემკვიდრეობითი საუნჯე, შექმნილი და შეძენილი მის წინაპართა ურიცხვ თაობათა ღვაწლით“. „ამასთან დედა-ენა არის უდიდესი მოძღვარი ერისა („величайший наставникъ народа“). როცა რომელიმე თაობა სწავლობს დედა-ენასა, იგი იძენს აზრისა და გრძნობის ნაყოფს ათასთა წინანდელთა თაობათა, რომელნიც დიდი ხანია მიწად არიან ნაქცევნი. რაც კი უნახავთ და გამოუცდიათ, რაც კი უგრძენიათ და უფიქრიათ ამ აურაცხელ წინანდელ თაობათა, გარდაეცემა ბავშვსა დედა-ენის შუამავლობით აღვილად და უშრომელად, და ბავშვი შედის ცხოვრებაში უდიდესი ძალით აღჭურვილი“.

„როდესაც ბავშვი სწავლობს დედა-ენას, მარტო გარეგანს ნიშნებს და ხმებს როდი ითვისებს. იგი სვამს სულიერს სიცოცხლეს და ძალას დედა-ენის მშობლიურ ძუძუდგან. დედა-ენა უხსნის ბავშვს ბუნებას ისე, როგორც ვერ აუხსნიდა ვერც ერთი ბუნების მეტყველი; იგი ასწავლის ხასიათს ადამიანებისას, რომელნიც ბავშვს გარს არტყიან, საზოგადოებისას, რომელშიაც იგი ტრიალებს, მის ისტორიას და მისწრაფებათა ისე, როგორც ვერ ასწავლიდა ვერც ერთი ისტორიკოსი. მას შეჰყავს ბავშვი ხალხის რწმუნებათა და პოეზიის ტაძარში ისე, როგორც ვერ შეი-

ყვანდა ვერც ერთი ესტეტიკოსი. ბოლოს, დედა-ენა შესძენს ბავშვის აზრს იმისთანა ლოგიკურს მოსაზრებათა და ფილოსოფიურს შეხედულებათა, რომელთაც მას ვერ შეაძენინებდა ვერც ერთი ფილოსოფოსი“. („პედაგოგიური თხზულებანი“ შშინსკისა, გვ. 200—201).

ამიტომ. როდესაც დედ-მამა თავის შვილებს აშორებს დედა-ენასა და მის ნაცვლად აზებირებინებს რომელსამე უცხო ენასა, რასა შვრება იგი ამითა? უდიდესს და უბადლო მოძღვარს ხელიდგან ართმევს თავისს შვილებსა და აბარებს მათ უხვირო და უსულდგმულო მასწავლებელს. სრულიად საჭირო არ არის შორს გამქვრეტი ქკუა, რომ ამისთანა ბავშვს კაცმა უწინასწარმეტყველოს უნუგეშო მომავალი.

„თუ ენა, რომელზედაც ჩჩვილი ბავშვი იწყებს ლაპარაკსა“, ამბობს იგივე შშინსკი, „ეწინაღმდეგება დაბადებიდგან დაყოლილს ეროვნულს აგებულებასა, ეს ენა ვერას გზით ვერ იქონიებს იმისთანა ძლიერს გავლენას ბავშვის სულიერს განვითარებაზედ, როგორსაც უთუოდ იქონიებდა დედა-ენა, ვერას დროს ვერ ჩაატანს ისე ღრმად მის სულსა და სხეულში, ვერას დროს ვერ გაიდგამს იმისთანა ღრმასა და საღს ფესვებს, რომელთაც მოსდევთ მდიდარი და უხვი გაფურჩქნა, აყვავება სულიერი ბუნებისა“ (იქვე, გვერდი 207).

მესსელი, აგრეთვე გამოჩენილი რუსთა პედაგოგი, დედა-ენის უსწავლელობას ჰრაცხავს მეტად მავნებელ და დამამხობელ შეცდომად არამც თუ ცალკე პირისათვის, არამედ მთელი ხალხისათვის: „ხალხს რომ დედა-ენა არ ვასწავლოთ, ეს იქნება აღკრძალვა ხალხის აზრის გახსნისა, მისი სულიერი ნიჭიერების

განვითარებისა, ეს იქნება ხალხის დატოვება ბავშვურს მდგომარეობაში, და თუ ხალხს თავისი ენის მაგივრად სხვა ენის სწავლაზედ დავაყენებთ, უფრო უარესს ვიზამთ: ჩვენ დავუმახინჯებთ ბუნებითს, თავისებურს გონებრივს გახსნასა, ჩვენ დავასახიჩრებთ მთელს მის სულიერს ბუნებასა“.

ბანთქმული მეცნიერის ძარღე შოხტის აზრით, თუ ხალხი თავისს დედა-ენას სცვლის სხვა ენაზე და ამ უკანასკნელზე იღებს განათლებას, იგი ვერ აიცილებს თავიდგან გონების დაჩაგვრას, დამდაბლებას და მეტ-ნაკლებობით დაჰკარგავს შემოქმედებითს ნიქსა. მაგალითად ასახელებს ერთს დასავლეთის კუთხეს გერმანიისას, სახელდობ ელზასსა, რომელსაც შუა საუკუნოებში, როცა იგი შეადგენდა ნაწილს გერმანიისასა და განათლების იარაღად ხმარობდა თავისს ნემეცურს—დედა-ენას, მსოფლიო ასპარეზზე გამოჰყავდა განთქმულნი მოღვაწენი; მაგრამ მას უკან, რაც ელზასი წაართვა საფრანგეთმა გერმანიას, შეიერთა და იქ გაამეფა თავისი ფრანგული ენა, ვეღარც ერთი მსოფლიო ნიქის პატრონი ვეღარ აჩუქა ელზასმა კაცობრიობასაო, თუმცა საფრანგეთმა მასში დაამყარა იმისთანა თავისუფლება და წეს-წყობილება, რომელიც ბევრად სჯობდა ყოველ მხრივ წინანდელსა და ელზასელების გული სრულიად და სავსებით მოინადირაო.

„მნა“, ამბობს პროფესორი პოტებნია, იგივეა, რაც თვალი. როგორც მცირეოდენი ცვლილება თვალისა და სამხედველო ნერვებისა ძალა-უნებურად სცვლის ჩაბეჭდილებათა, ისე ცოტაოდენი ცვლილება ენისა სცვლის აზრის ნაწილებს, ელემენტებსა. ბა-

ვლენა ცოტაოდენის ენის ცვლილებისა ადამიანის აზროვნობაზე მარტოოდენია და უბადლო (единственно и незамѣнимо). მნა უბრალო ხმების კრება კი არ არის, არამედ თვით აზრია ხალხისა, თვით სულია მისი. სწორედ ამის გამო ისე ძნელია ენის წართმევა, დენაციონალიზაცია. მნის დაკარგვას, დენაციონალიზაციას შეიძლება დაემორჩილოს კერძო ადამიანი; მაგრამ მთელი ხალხი კი არასოდეს. ღა ეს იმიტომ, რომ ეს დენაციონალიზაცია მეტად მავნებელია ერისათვის. როცა უცხო ენა ხალხის ენის ფორმებს ფუშავს და ანგრევს, იგი ამასთან ფუშავს და ანგრევს მის აზრებს, მის სულსა და გულსა და ამყარებს საძაგელს სულიერს ნაობრობას (мерзость запустѣнія), რას გამოც ხალხი სწრაფად მიდის უკან-უკან... ამიტომ, რაც უფრო მეტს თავისებურობას დაიცავს ენა და მეტს ქამს გასძღებს, მით უფრო მეტს კეთილდღეობას და დღეგრძელობას შესძღვნის თავისს შემქმნელს ერსა“... („Вѣстникъ Европы“, 1895 წლისა, სექტემბრის წიგნი, სტატია: Языкъ и народность).

ჩვენ შეგვეძლო ამ გვარი ციტატებით და მაგალითებით აგვევსო თუნდა მთელი წიგნი; მაგრამ დავჯერდეთ მოყვანილ მსწავლულების და პედაგოგების მსჯელობასა და მოწმობასა, მით უმეტეს, რომ მათ სიტყვებში სრული ძალით და გარკვევით არის გამოთქმული მავნებლობა, რომელიც მიუცილებლად მოსდევს დედა-ენის უარ-ყოფას და მის გაცვლას რომელსამე უცხო ენაზედ.

4.

კანებრავი და ზნეობრავი დატემა უცხოეთში გადასახლე-
ბულთა.—მაგალითი საქართველოს წარსულადგან ..

ღედა-ენის გაცვლა უცხო ენაზედ მაშინაც კი ადაბლებს კაცის გონებასა და უსუსტებს ზნეობრივს ძალასა, როდესაც იგი სტოვებს თავისს სამშობლო ქვეყანას, შორდება მის ბუნებას და ვარდება უცხო ბუნებისა და ცხოვრების გავლენის ქვეშა. ამ შემთხვევაშიაც იბადება წინააღმდეგობა კაცის ეროვნულ აგებულობის და მის მეტყველების შუა და ამ წინააღმდეგობის წყალობით ეს გადაკარგული პირი რამდენისამე ხარისხით ძირს ჩამოდის სულიერად **თუ** იგი გენიოსად იყო დაბადებული, გამოვა მხოლოდ შესანიშნავი ნიჭის პატრონი, თუ ნიჭიერად იყო გაჩენილი, საშუალო ნიჭის ადამიანი შეიქნება და თუ ბუნებისაგან დაყოლილი ჰქონდა უბრალო ნიჭი, მტკნარს სიტუტუცეზედ ჩამობტება. ეს ხდება იმიტომ, რომ ეროვნული აგებულება ყოველს კაცს ძლიერ მტკიცედ აქვს შესისხლხორცებული და ამ აგებულების შეცვლა ითხოვს უცხო ბუნების და ცხოვრების მეტად დიდის ხნის გავლენასა. მშვენივრად აქვს ახსნილი უშინსკის ეს სიმტკიცე ეროვნულ აგებულებისა: „შეხედეთ ადამიანებს, რომელნიც უცხოეთში გადასახლებულან, და თქვენ დარწმუნდებით, თუ რა გამოძლეა ეროვნული აგებულება კაცში. **თაობანი** იცვლებიან ერთი მეორის შემდეგ და მეთე თაობაც კი ვერ შეხორცებია უცხო ქვეყნის ხალხის ორგანიზმსა, დარჩენილია გარეშე, თითქო უსულო რამე შეუჩხირიათო. შეიძლება ადამიანმა კიდევ დაივიწყოს სა-

ხელი თავისი სამშობლოსი, მაგრამ ეროვნული ბუნება კი დიდხანს შერჩება, ვიდრე ახალ-ახალი ტალღებო უცხო სისხლისა არ წაშლის მას. ასე ღრმად ჩასდგა ქვეყნის შემომქმედმა საძირკველი ეროვნებისა ადამიანის ბუნებაში“.

შეადარეთ ნიჭით, მხნეობით და სულიერი ძალით ჩამომავალნი ქართველთა, რომელნიც იმ საუკუნის დამდეგს გადაიხვეწნენ რუსეთში და გადაგვარდნენ, იმათ მამა-პაპათა, რომელნიც აგრეთვე გადასახლდნენ რუსეთში, მაგრამ ქართველობა მტკიცედ შეირჩინეს, და თქვენ დაინახავთ, რომ რამდენადაც ეს უკანასკნელნი იყვნენ ძლიერნი, იმდენად პირველნი არიან უძღურნი და ყოველს მნიშვნელობას მოკლებულნი. მაშინ, როდესაც ვახუშტი, იოსებ სამეხელი და მათნი თანაშემწენი, აღზრდილნი და დასრულებულნი ეროვნულს ნიადაგზე, რუსეთში ნაყოფიერად შრომობდნენ ქვეყნისათვის, მიუხედეველად დიდის გაჭირვების, და ღრმა კვალი დასტოვეს ჩვენს ცხოვრებაში, ახლანდელი რუსეთის ქართველები, იმ გადახვეწილთა ჩამომავალნი, ყოველად გამოუსადეგარნი არიან საქართველოსათვისაც და რუსეთისათვისაც. პირველისათვის იმიტომ, რომ იგინი დაბადებიდგანვე მოკლებულნი არიან დედა-ენის, მშობლიურის ბუნებისა და ცხოვრების გამაცხოველებელს ზედ-გავლენას, მეორესათვის იმიტომ, რომ ჩამომავლობითი აგებულობა, სისხლისა და ნერვების თვისება აქამდის ეწინააღმდეგება მათს ახალს ენას, ახალს მდგომარეობას და ცხოვრებას. იგინი მოგაგონებენ საბრალო კახურს ვაზსა, თავისს სამშობლოდგან ჩრდილოეთს გადარგულს, რომელიც, მოკლებული თავისს შესა-

ბამს ნიადაგს, ღონიერ და გემრიელ ღვინის მაგიერ აძლევს პატრონს მუავე და წყალ-წყალა სასმელსა.

5.

რამდენამე ენას სწავლება ერთსა და ამავე დროსა.—
დიდა მცენებლობა ამისა.

თუმცა უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხედავთ ჩვენს ცხოვრებაში იმასაც, რომ ერთის უცხო ენის მაგივრად ჩხვილს ბავშვებს ასწავლიან ორსა და სამს უცხო ენას ერთად. ეს გახლავთ ორკეცი და სამკეცი უკუღმართობა, რომელსაც მოსდევს სწორედ საშინელი შედეგი ბავშვის გონებისა და ხასიათისათვის. იშვიათის ნიჭის ბავშვი უნდა იყოს, რომ გაუძლოს ამ უკიდურესს უგუნურებასა და არ გატუტუცდეს. ამ შემთხვევაში ენები ერთმანეთს ხელს უშლიან, ერთი ენა მეორეს არ აცლის მოიკიდოს ფესვები ბავშვის ბუნებაში, შეუხორცდეს იმის მეხსიერებასა და გონებას. ბავშვის აზრი და გრძნობა მოკლებულია შეძლების შემოსოს რომელიმე განსაზღვრულ მეტყველების ტანისამოსით და ამის გამო იხუთება, უდღეურდება. ბავშვი უხეიროდ სწავლობს ლატაკს რუსულს, ლატაკს ფრანგულს, ლატაკს ნემეცურს და ჰხდება საზოგადოდ ლატაკის მეტყველების პატრონი. „ჩვენ გვინახავს ბავშვები ამ გვარად აღზრდილნი“, ამბობს იგივე შშინსკი. „მსენი ყოფილან ან მტკნარნი ტუტუცნი, ან სრულიად მოკლებულნი რაიმე შემოქმედებითს ძალასა, რომელიც იპოვება თვით სუსტ-გონებიან ბავშვშიაც კი, თუ იგი დამახინჯებული არ არის უკუღმართი აღზრდით. ამ დამახინჯებულის ბავ-

შევების ნახვა თვალებს აუხელდა იმ მშობლებს, რომელნიც მსგავსადვე ზრდიან შვილებსა. საბრალო ბავშვებო! რა საშინელი მკვლელობა ჩაუდენიათ თქვენ მშობლებს. მათ თქვენ არამც თუ მოუწყვეტინხართ სამშობლოსა, პოეზიასა, ხასიათსა, სასულიერო საზღვრებს, არამედ ადამიანები გადაუქცევინხართ სამასხარო თოჯებად, თანახმად მოდის მოთხოვნილებისა“.

შგნური მშობლები კი, როდესაც თავისს ჩჩვილს ბავშვებს რამდენსამე ენაზედ მოტიტინეს ჰხედავენ, აღტაცებაში მოდიან და დიდებულის მომავლის საწინდრად სთვლიან ამას. ის კი არ იციან, რომ ამ გვარის აღზრდით თავისი შვილების მომავალს საფლავში ჰმარხავენ თავისივე ხელით.

ზოგნი დედა-ენას უარს არა ჰყოფენ, მაგრამ მასთან ერთად ჩჩვილ ბავშვებს ასწავლიან ერთს რომელსამე სხვა ენას. ხშირად ხდება ისე, რომ მშობლები ელაპარაკებიან ერთს ენაზედ, გამდელი და მოსამსახურენი მეორე ენაზედ. ამ გვარის მშობლების აზრით, მათნი შვილნი ექვსი-შვიდის წლის განმავლობაში ისწავლიან ორს ენასა და წინ გაუსწრობენ იმ ვაჟებს და ქალებს, რომელთაც მარტო დედა-ენაზედ ელაპარაკებიან. მაგრამ რა ძლიერ სტყუედებიან! თუმცა ეს წესი ისეთი დამღუბველი არ არის, როგორც ერთად სწავლება რამდენისამე უცხო ენისა, მაგრამ მისი მავნებლობა კი აშკარაა. ჩაბეჭდილებანი უცხო ენისა ასუსტებენ და ჰშლიან დედა-ენის ჩაბეჭდილებათა, ბავშვს ხან ერთი ენა ავიწყდება, ხან მეორე, და დედა-ენას იგი მეშვიდე წელიწადში ხმარობს ისე, როგორც ნამდვილი ქართველი ბავშვი მეოთხე წელში. მნის შეთვისების შეყენებას მიუცილებლად მოს-

დევს აზრისა და გრძნობის შეფერხება და ამიტომ ამ გვარად აღზრდილნი ბავშვნი უკან რჩებიან როგორც შეტყველებაში, ისე აზროვნებაში.

„ბავშვს ჯერ დედა ენა უნდა ასწავლო და მერე უცხო ენა, ერთი—მეორის შემდეგ. თუ ერთს დროს დააწყებინე ორივე ენის სწავლება, ბავშვს გონებას დაუბნევ“, ამბობს პედაგოგთა მამათ-მთავარი კომენიუსი...

ზოგნი სცვლიან ბუნებრივს რიგს ენების სწავლებისას და ჯერ აკვიდგანვენ ასწავლიან რომელსამე უცხო ენასა და შემდეგ დედა-ენაზედ აწყებინებენ ლაპარაკს. რომ ეს უკუღმართი წესი მავნებელი უნდა იყოს ბავშვისათვის და გონების გახსნა უნდა დაუგვიანოს და შეუსუსტოს, ეს მკითხველმა უკვე კარგად იცის; მაგრამ სავალალო აქ კიდევ სხვა ვნებაა. დედა-ენა იმითია კაცისათვის ძვირფასი, რომ ღრმად იდგამს ფესვებს მის ბუნებაში, ძლიერ შველის და ეწვევა აზროვნობისა და მგრძნობიარობის სიღრმავებასა. უცხო ენა კი, როგორც ვთქვით, ვერას დროს ვერ ჩაატანს ღრმად კაცის ბუნებაში, როგორც მისთვის შეუსაბამო ნიადაგში, და ვერას დროს ვერ გაუწევს დედა-ენის სამსახურს კაცის აზროვნობას და გრძნობას. ამ შემთხვევაში არამც თუ თითონ უცხო ენა კაცის ბუნების ზედა პირზედ სლიკინობს, დედა-ენისათვისაც უკვე შეუძლებლად ჰხდის ღრმად გაიდგას ფესვები, რადგანაც, ერთი შეურყეველი ფსიქოლოგიურის კანონის ძალით, პირველი ენის ჩაბეჭდილებანი გზაზედ ელობებიან მეორე ენის ჩაბეჭდილებათა, არ უშვებენ ქვევით და სტოვებენ მათ ტვინის ზედა-პირზე. სხვა სიტყვით რომა ვსთქვათ, აქ უცხო

ენა მოგაგონებთ იმ ავს ძაღლსა, რომელიც თივაზედ იწვა, ვერც თითონა სჭამდა და არც სხვას აჭმევდა. ღიად, ძირითადს კუნჭულებს ბავშვის ბუნებისას გადაედობება ხოლმე ზევიდგან უცხო ენა და ვერც თითონ უწევს მათამდის და აღარც სამშობლო ენას უშვებს ძირს. ამ გვარად აღზრდილი ბავშვებისაგანაც პედაგოგები კეთილს არაფერს მოეღიან. „ამ გვარად აღზრდილი კაცი“, ამბობს შუშინსკი, „ვერ შეიძლება იოტის ოდენა რამე შეჰმატოს ხალხის გონებითს სიმდიდრეს, ვერ შეიძლება უცხოური გადააქციოს ეროვნულად; ვერას დროს ვერ შეიგნებს თავისს ერსა და ვერას დროს ვერც ერისაგან იქნება იგი შეგნებული, იქნება უსარგებლო წევრი საზოგადოებისა, იქნება საბრალო კაცი, სამშობლოს მოკლებული, და მას ვერას უშველის, რაც უნდა ცხარე პატრიოტობის მასკა ჩამოიცვას“.

6.

განსაკუთრებული ადგილი, რომელიც უჭირავს ქართულს ენას ეგრძაველ ენათა შორის.—*ოტკეცა მანებლობა მისა განცვლისა რომელსამე ეგრძაველს ენაზე...*

ამ გვარი მანებელი გავლენა აქვს დედა-ენის გაცვლას უცხო ენაზედ მაშინაც კი, როდესაც ეს დედა-ენა განუვითარებელია, გაუშლელია და სდგას დაბალს ხარისხზედ. მით უმეტესად მანებელი უნდა იყოს ზურგის შექცევა იმისთანა დედა-ენისა, როგორც არის ქართული ენა, განვითარებული, გაშლილი, კულტურული, მდიდარი როგორც ლექსიკონით, ისე გრამატიკული ფორმებითა, ენა სრულის ორგანიზაციისა, უმაღლესის ხარისხისა.

მეორე მხრივ, ჩვენი ქართული ენა ისეთს განსაკუთრებულს მოვლენას შეადგენს ენათა შორის და ლინგვისტიკაში, ისე ნაკლებად ჰგავს სხვა ევროპიულს ენებს, რომ ზოგნი მეცნიერნი იძულებულნი არიან აღიარონ იგი განცალკევებულ თავისებურ ენად და არ მისცენ ადგილი არც ტურანულ და არც ინდო-ევროპიულ ენათა შორის.

ამის გამო ყოველი ევროპიული ენა, რომელიც კი ქართველის ბავშვის გონებაში დაიჭერს დედა-ენის ადგილს, დაბადებს დიდს წინააღმდეგობას მის მეტყველების და აგებულობის შორის და მის გონების ვარჯიშობას, მოძრაობას და განვითარებას სწორედ ისევე დაუშლის, როგორც ჩვენს სხეულს აბრკოლებს შეუსაბამო ტანისამოსი, რომელიც ზედ არ არის გამოჭრილი, ზოგან ვიწროა, ზოგან განიერი, ზოგან მოკლე და ზოგან გრძელი. ამ შემთხვევაში, ვიმეორებთ, უღრმესი მხარენი ბავშვის ბუნებისა რჩებიან უსაზრდოდ, უმოქმედოდ, უვარჯიშოდ, ჰჰკნებიან და მიეცემიან ატროფიას, გაუქმებას. აქ ბავშვის ბუნებას მოსდის იგივე, რაც მოუვა ხოლმე ღრმა სიმსუქნის მექონე მიწასა, რომელსაც იმის მაგიერ, რომ გუთნით მოხნან ღრმად, ზეიდგან სჩიჩქნიან უღონო კავით; ყანის აღზრდაში მონაწილეობას იღებს მხოლოდ ზედა პირი მიწისა, და ქვემოთა მისნი მსუქანნი ნაწილნი კი უქმადა რჩებიან, და ამიტომ მოსავალი ამ გვარად მოხეულს მიწას მოჰყავს მცირე და მდარე.

ღიაღ, მარტოდენ დედა-ენას შეუძლიან გაუწიოს ბავშვის ბუნებას დალოცვილი გუთნის სამსახური, მხოლოდ მას ძალ-უძს ღრმად შესძრას იგი, მოჰხსნას, შეამუშაოს და ავარჯიშოს ძირიან ფესვიანად.

ხოლო ვინც დედა-ენის მაგივრად ჰხმარობს უცხო ენასა, ამ სუსტ ამჩიქნავს კავს, იგი აუცილებლად აღზრდის თავისს შვილებში ზედაპირობას აზრისას, ფუქსავატობას მსჯელობისას, ქარაფშუტაობას გრძნობისას და სისუსტეს ხასიათისას. ამ გვარად აღზრდილი ბავშვი თავისს დღეში ვერ გამოსცდის იმ სანეტარო აღტაცებას, რომელშიაც მოჰყავს ბუნების კანონზედ განვითარებული ყმაწვილი ხელოვნურს ხალხოსნურს ლექსს, ან სხვა მშობლიურს ლიტერატურულს მადლიანს ქმნილებას, ვერას დროს მისი ნერვები ვერ ეღირსება იმ საამურს ციებ-ცხელებას, გამაცხოველებელს ჟრუანტელს, რომელსაც ჰბადავს ყველა დაუმახინჯებელს ყმაწვილში მშობლიური ჰანგი, სიმღერა, საუკეთესო გამომხატველი ერის სიხარულის და ნადვლისა,—ვერას დროს ვერ იგრძნობს იმ კეთილ-შობილს აღტაცებასა და აღმაფრენას, რომელსაც გამოიწვევს ხოლმე მოქმედება რომელისამე გმირი მამულიშვილისა.

7.

სამეტყველო შემოქმედებათა ნაჭი.—სრული გაუქმება მასა ადამიანში დედა-ენას უარ-ყოფათ... მაგალითება რუსეთსა და ჩვენში. ბელანსკა, ზლეშჩევი. ორა დიდი ზოეტი საქართველთასა.

შითი არა თავდება სია იმ მავნე შედეგთა, რომელნიც მოსდევენ დედა-ენის უარ-ყოფას. მხოლოდ დედა-ენა ხსნის ყოველს ადამიანში ერთს განსაკუთრებულს ნიქსა, რომელიც მიმადლებული აქვს მხოლოდ მეტყველს ადამიანსა. ამ ნიქს ვეროპიულს ენაზედ აქვს განსაკუთრებული ტერმინი, სახელი, ხოლო

ქართული და რუსული ენა-კი მოკლებულია ამ ტერმინსა. ეს ნიჭი გახლავთ ალლო ენისა. მდგომარეობს იგი იმაში, რომ ბავშვიც კი სრულის გრამატიკულის კანონების დაცვით ჰთხზავს იმისთანა სიტყვებსა და ფრაზებს დედა-ენაზედ, რომელნიც არავისაგან არ გაუგონია, არ უსწავლია, და რომელნიც მის მშობლიურ ენის ბუნებას და ხასიათს სრულიად ეთანასწორებიან, ეთანხმებიან, ჰთხზავს თავისებურად და ავარჯიშებს თავის მეტყველების შემოქმედებითს ძალას. როგორა ხდება ესა? ისე, რომ დედა-ენა გამომდინარეობს ბავშვის ბუნებიდან, როგორც ხმა საკრავ იარაღიდგან, ანუ, სულ რომ მდაბიური გამოხატულება ვიხმაროთ—ბავშვში ჩასახულია დაბადებიდან დედა-ენა, და მის გარშემო მყოფნი თავისიანნი უფრო ბებიის როლს თამაშობენ, ვიდრე მასწავლებლისას. მაინც და მაინც, თუ ბავშვი ერთის მხრივ სწავლობს დედა-ენასა, ითვისებს მას გარეგან ზედ-გავლენის ქვეშ, მეორეს მხრივ შინაგანი მოთხოვნილებისა და მიდრეკილების წყალობით ჰქმნის მას, ჰბადავს, ჰშობავს. მის ალლო გახლავთ ერთად-ერთი წმინდა წყარო ენის გამდიდრებისა, მისის გაფურჩქვნისა, განვითარებისა, მრავალის თავისებურის სტილისა. მოაკელით ადამიანებს ეს ნიჭი,—და ერის ენის სიცოცხლე შესდგება, შეჩერდება, გაქვავდება, და დაშრება წყარო ცოცხალის მეტყველებისა. არც ერთს უცხო ენას არ შეუძლიან ავარჯიშოს ალლო ენისა; იგი არ გამომდინარეობს ბავშვის ბუნებიდან, არამედ მთლად გარედგან შედის მენსიერების შუამავლობით. იგი ბავშვის აგებულობასთან არც ერთის ძაფით არ დაკავშირებული, შორს არის მის სულსა და გულზედ, მის მიდრეკილე-

ბასა და მიმართულებაზედ. ამიტომ ბავშვი უცხო ენას სწავლობს მხოლოდ მეხსიერებითა, იხსომებს ყოველს სიტყვასა და ფრაზას და მთლად მოკლებულია შეძლებას შემოქმედებითი ძალა ამუშაოს, ალღო ენისა ავარჯიშოს და განავითაროს. ამითი აიხსნება ის კარგად ცნობილი მოვლენა, რომ არც ერთს მწერალს, რომელსაც კი უცხო ენაზედ უწყვია წერა, არ შეუქმნია თავისებური სტილი და მეტ-ნაკლებობით ყოფილა უფხო და დარიბის ენის პატრონი. ბქედგან ცხადად დაისკვნება, რომ მოლაპარაკე მარტო უცხო ენაზედ მეტყველი არსებაა მხოლოდ ნახევრობით და არა სავსებით.

მხლა წარმოიდგინეთ, რომ უცხო ენაზე უბნობს და დედა-ენა დავიწყებია არა კერძო პირსა, არამედ მთელს ხალხსა. რას ეგვანება იგი? პრსებათა ხროვას, რომელნიც მხოლოდ ნახევრობით არიან მეტყველნი და სრულ ადამიანებად არ ჩაითვლებიან. რა ბედი მოეღის ამისთანა ნახევარა ხალხს? ღაქვეითება, გადატაკება, დაცემა, ამოფხვრა, გაქრობა.

რომ შემოქმედებითი ძალა დიდს მონაწილეობას იღებს დედა-ენის შეთვისებაში და უცხო ენის სწავლის დროს კი უქმად არის, ამას აშკარად გვაძენვეს ის ფაქტი, რომ ზოგჯერ უგონიერესნი და უნიჭიერესნი პირნი, სუსტის მეხსიერების პატრონნი, მთელს თავისს სიცოცხლეში ერთს უცხო ენასაც ვერ შეისწავლიან ხოლმე, თუმცა ბევრსა სცდილობენ, და ამავე დროს დედა-ენის ღრმა ცოდნაში და მის მარჯვე ხმარებაში ნამდვილს ვირტუოზობას იჩენენ და სამაგალითო, კლასიკურის ენითა სწერენ და ლაპარაკობენ. ამ გვარნი პირნი ბევრნი მოიპოვებიან ყველა

ქვეყანაში, ევროპასა, რუსეთსა, ჩვენში. მაგალითად საკმარისია დავასახელოთ სახელოვანი რუსეთის კრიტიკოსი ბელინსკი. იგი სწერდა და ლაპარაკობდა ისეთი მშვენიერი, ისეთი ძლიერი და ისეთი მდიდარი რუსული ენით, რომ ბადალი არა ჰყავდა და ახლაც არა ჰყავს. ამავე დროს მან გამოიჩინა საოცარი სიუსუსტე უცხო ენების შესწავლაში და მთელს თავისს სიცოცხლეში, წინააღმდეგ თავისი მხურვალე წადილისა და დიდის ხნის ცდილობისა, ვერ შეითვისა ვერც ნემეცური და ვერც ფრანგული, თუმცა ამ ენებს რუსულს ენასთან ახლო ნათესაობა აქვთ. ახლა წარმოიდგინეთ, რომ ბელინსკის უკუღმართი მშობელნი ჰყოლოდა და ბავშვობიდანვე რუსულის ენის მაგიერად ესწავლებინათ უცხო ენა. რა გამოვიდოდა? ბელინსკი მოაკლდებოდა მშვენიერს ცოდნას დედა-ენისას, შეეხუთებოდა აზრი და გრძნობა და უცხო ენასაც ხეირიანად ვერ შეითვისებდა,—და ამისი პირდაპირი შედეგი იქნებოდა ისა, რომ იგი, სახელოვანისა და შეუდარებელის კრიტიკოსის ნაცვლად, გამოვიდოდა უხეირო მწერალი, მოკლებული ძალასა, თავისებურობასა და გავლენასა.

მეორე საგულისხმიერო მაგალითი მოჰყავს პროფესორს პოტეხნიას, სახელდობ რუსთა პოეტი პლეშჩევი. ეს პოეტი ეკუთვნოდა არისტოკრატიულს ოჯახობას, სადაც გამეფებული იყო ფრანგული ენა და რუსული ენა განდევნილი. მარტო ფრანგული ენა ესმოდა მას თავისს სახლობაში, ესმოდა ყველა თავისი ნათესავებიდან, მახლობელ ნაცნობებიდან და თვითონაც მხოლოდ ამ უცხო ენაზე ლაპარაკობდა პატარაობიდანვე. ძერძო წერილებსაც კი მარტო ფრან-

გულს ენაზე სწერდა მთელს თავისს სიცოცხლეში. მრთი სიტყვით, ფრანგულმა ენამ დაიჭირა მისს გონებაში, მისს სულსა და გულში ადგილი პირველის ენისა, ეროვნულის დედა-ენისა. ეს უკანასკნელი მან შემდეგში შეისწავლა, როგორც მეორე ენა. და უყურეთ, რა ნაყოფი გამოიღო ამ უკუღმართმა აღზრდამ. პლემჩევეი სწერდა ბევრს ფრანგული პროზით და თითქმის ისევე თავისუფლად, როგორც ბუნებრივი ფრანცუზი სწერს; მაგრამ მისი ნაწერები მოკლებული იყო თავისებურობას და ძალას, თუმცა იგი დაჯილდოებული იყო ბუნებით დიდი ნიჭით. ეს კიდევ არაფერი. საქმე ის იყო, რომ ამ ბუნებრივს პოეტს სრულიად არ შეეძლო ფრანგულად დაეწერა პატარა ლექსიც კი, თუმცა ძალიან გულით კი უნდოდა. რად? იმიტომ რომ ფრანგული ენა იყო მისთვის მეხსიერების ენა, ლექსების წერა კი ითხოვს ენას გრძნობისას, ენას გულისას და სამეტყველო მუსიკისასა. ღიად, მეტყველებას თავისი მუსიკა აქვს, თავისი ჰარმონია, და ამ მუსიკის საიდუმლოს ენა უზიარებს მხოლოდ ღვიძლს თავისიანებს, მხოლოდ სამშობლოს ძეთა და ასულთა! სხვას არავის. ამის გამო ლექსების წერას პლემჩევეი ახერხებდა მხოლოდ რუსულს ენაზე, თუმცა ბევრად ნაკლებად იცოდა ფრანგულზე. სწერდა კარგს, მგრძნობიარე ლექსებსა და მესამე ხარისხივანს პოეტებში დაიჭირა ადგილი. ახლა წარმოიდგინეთ, რომ პლემჩევეს სრულიად არ ესწავლა რუსული და ფრანგულის ენის ამარა დარჩენილიყო. მაშინ მისი პოეტური ნიჭი სრულიად ამოდ ჩაივლიდა. რუსულად ვერას დასწერდა დედა-ენის უცოდინარობის გამო, და ფრანგულადაც ვერ მოახერხებდა, რად-

განაც ამ ენას კავშირი არა ჰქონდა მის ეროვნულს გულთან და გრძნობასთან. პოტებნიას აზრით, პლემჩეევი ბუნებით დიდი ნიჭის პატრონი იყო, და ეს ნიჭი მას დაუჩაგრა და შეუმცირა იმ გარემოებამ, რომ დედა-ენის ადგილი მისს სწავლა-აღზრდაში დაიჭირა უცხო ენამა და არა რუსულმა. მქვს გარეშეაო, ამბობს პოტებნია, რომ პლემჩეევი ბევრად უკეთესს ლექსებს დასწერდა და თავ პოეტთა შორის დაიჭერდა ადგილსა, თუ რომ მისს სწავლა-აღზრდაში რუსულს ენას სჭეროდა ადგილი დედა-ენისაო.

რუსეთიდგან დავბრუნდეთ საქართველოში და ვიკითხოთ: რა მოუვიდოდა ორს დიდს პოეტს საქართველოსას, რომ მათ ქართული ენა არ ესწავლათ და აღზრდილიყვნენ მხოლოდ რუსულს ენაზე? სრული დაქვეითება მათი დიდი პოეტური ნიჭისა და მტკნარი უფერულობა იქნებოდა ამის აუცილებელი შედეგი. ქართულად იგინი პოემებს ვერ დასწერდნენ, დედა-ენის უცოდინარობის გამო, და რუსულად ვერ მოახერხებდნენ უხერო ლექსების დაწერასაც კი. მოთხრობანი და სხვა მათნი ქმნილებანი, რუსულს ენაზე დაწერილნი, სავსებით მოკლებულნი იქნებოდნენ თავისებურობას ენისას და შინაარსისას, და დიდი პოეტების და დიდი მამულიშვილების მაგივრად იგინი გამოვიდოდნენ უბრალო, უფერულნი კალმოსანნი. წინააღმდეგ ამისა, თუ მათს აღზრდა-სწავლაში მეტი ადგილი სჭეროდა დედა-ენასა და ეროვნებას, მათი შემოქმედებითი ნიჭი, მათი თავისებურობა იმატებდა, უფრო მაღალს ხარისხზე ავიდოდა და ისინი ქართულს ლიტერატურას გაამდიდრებდნენ უფრო კიდევ დიდებული და თავისებური სხვა-და-სხვა ქმნილებითა.

8.

მნაშენელობა ჩვენთვის კვრამაულის ენებას შესწავლისა
საზოგადოდ და კერძოდ რუსულის ენისა.— რა წესით
და რაგით უნდა ხდებოდეს ეს შესწავლა.

რა გვგონია, რომ ჩვენს მკითხველებს შორის აღ-
მოჩნდნენ იმდენად უბირის და ჩლუნგის გონების პატ-
რონნი, რომ გადაასხვაფერონ ჩვენი სიტყვები და და-
გვაბრალონ უცხო ენათა შესწავლის უარ-ყოფა. როდესა-
ც რუსსო ჰქადაგებდა, რომ ყოველი დედა, თუ მას
ჰსურს ჯანმრთელნი შვილნი აღზარდოს, თავისს წმინ-
და მოვალეობად უნდა სთვლიდეს, საკუთარი ძუძუ
აწოვოს მათ და მშობლიური რძით გაზარდოს, ეს,
რასაკვირველია, იმას კი არა ჰნიშნავდა, რომ ბავ-
შვებს დედის რძის მეტს ნურას მიაკარებთო, არამედ
იმასა, რომ ბავშვის ბუნება ჯერ დედის რძით უნდა
საზრდოობდეს, იზრდებოდეს და როდესაც საკმარი-
სად შემაგრდება, მაშინ სხვა საჭმლის ძლევაც უნდა
დაუწყონ. ყოველი სალის ჰკუის აღამიანი ასე ჰფიქ-
რობს დედა-ენის შესახებაც. პირველს სულიერს საზ-
რდოს დედა-ენა უნდა აძლევდეს ბავშვსა და როდესა-
ც ეს საზრდო გაამაგრებს მის გონებასა, მაშინ დე-
და-ენა უნდა გახდეს საძირკვლად, რომელზედაც აშენ-
დება უცხო ენათა გონივრული შეთვისება.

შეუბრალონ ენათა შესწავლას და ცოდნას ისეთი
დიდი მნიშვნელობა აქვს ყველასათვის და განსაკუთ-
რებით ჩვენთვის, რომ ამ მნიშვნელობის გაზვიადება
შეუძლებელია. ძარღემ მეხუთემ, პეტრიის და ის-
პანიის იმპერატორმა, რომელიც დიდს კმაყოფილე-
ბას ჰხედავდა ენების შესწავლაში, სთქვა: „როდესაც

რომელსამე ახალს ენას ვსწავლობ, მე ისე ვგრძნობ ჩემს თავს, თითქო ახალი სული მიდგებოდესო“. ღიღამა პოეტმა და ბრძენმა ბერმანიისამ ბიოტემ ამას დაუმატა: „ვინც დედა-ენას გარდა არა ენა არ იცის, მან რიგიანად არც ეს დედა-ენა იცისო“. ლაწინაურებულნი ევროპიელნი, რომელთაც აქვთ თავისი საკუთარი უმდიდრესი ლიტერატურა, რომელთ დედა-ენა სავსეა მრავალის მეცნიერულის თხზულებით და ლიტერატურული ქმნილებით, და რომელთა კულტურა მიწეულია უმაღლეს ხარისხამდე, ისინიც კი საჭიროდ ჰრაცხვენ სხვა ევროპიული ენები ისწავლონ. ზანათლებულნი ფრანციელნი, ინგლისელები, გერმანელები სცდილობენ ერთმანეთის ენები შეითვისონ და თავისი ერის გონებითს საუნჯეს დაუმატონ გონებითი სიმდიდრე თავიანთის განათლებულის მეზობლებისა.

მით უმეტესად საჭიროა ჩვენთვის ევროპიულის ენების შესწავლა, ჩვენთვის, რომელთაც არ შეგვიძლიან დავიკვებოთ არც მდიდარი ლიტერატურა, არც ფართო მეცნიერება და არც მაღალი კულტურა... მხოლოდ მტერს შეუძლიან ურჩიოს ქართველებს: შეაქციეთ ზურგი უცხო ენებსა და დარჩით მარტო დედა-ენის ამარაო. ეს იქნება მეორე უკიდურესი უკუღმართობა, არა ნაკლებად მავნებელი პირველის უკუღმართობისა. მისი მიუცილებელი შედეგი იქნებოდა: სიღარიბე ქართული აზრისა, სიღატაკე ქართული მეცნიერებისა, სივიწროე გონების ჰორიზონტისა, შეჩერება პროგრესისა, წარმატებისა, დამყარება უძრავის ცხოვრებისა. ამიტომ, ყოველმა მოკეთემ ქართველებისამ დაჟინებით უნდა ურჩიოს მათ:

ისწავლეთ, რაც შეიძლება ღრმად და ზედ-მიწევნით, ევროპიული ენები და სვით ევროპიული მეცნიერება ხარბად და გაუმადლრად... მაგრამ ამასთან არასდროს არ უნდა დაივიწყოთ, რომ ყოველი ევროპიული ჯერ საფუძვლიანად ითვისებს თავისს მშობლიურს ენასა და მხოლოდ მასუკან შეუდგება ხოლმე უცხო ენების ცოდნის შეძენას.

რაც შეეხება კერძოდ რუსულს ენასა, ჩვენთვის, ქართველებისთვის, მას მრავალ-გვარი მნიშვნელობა აქვს. იგი არის, პირველად, სახელმწიფო ენა, სავალდებულო ყველა ქვეშევრდომ ხალხთათვის; მეორედ, იგი კულტურული ენაა, რომლის დახმარებით ვითვისებთ ევროპიულს განათლებას და რომელსაც მიუცილებლად მოვლის მნიშვნელობა ერთის მსოფლიო ენისა; მესამედ, იგი არის ენა ხალხისა, რომლის ბედთან ისტორიამ და ხალხის სურვილმა შეაერთა ბედნი საქართველოსი. ამიტომ რუსული ენა უნდა მიუცილებლად მისდევდეს ქართულ ენასა, როგორც სკოლაში, ისე სახლობაში, და ქართველნი უნდა ვცდილობდეთ სრულად შევითვისოთ ეს ენა და მისი ლიტერატურა.

მხოლოდ, რათა ეს შეთვისება იყოს ჩვენთვის სარგო და სასარგებლო, საჭიროა იგი ემორჩილებოდეს ბუნებისა და პედაგოგიის კანონს, რომელიც მოითხოვს, რომ მეორე ენა სახლობაში ისწავლებოდეს მასუკან, როცა ბავშვი კარგად გაიმართება დედა-ენაში, დაახლოვებით მეშვიდე წლიდან, და სკოლაში არა უადრეს მეორე წლისა. თუ ჩვენ, ქართველები, ჭკუით მოვიქცევით და ამ რიგსა და კანონს არ ვუღალატებთ, რუსულის ენის შეთვისება

არამც თუ არ ავნებს ქართულს ენას, არამედ ძლიერ დაეხმარება მის წარმატებასა და აყვავებას. ამ რიგ-ზედ დაყენებული სწავლება ენებისა მოზარდ თაობას შემოქმედებითს ძალასაც გაუძლიერებს, ენის აღლო-საც განუვითარებს, მეხსიერებასაც განუმტკიცებს, შე-დარებითს ნიქსაც უვარჯიშებს, რადგანაც ყოველ ნა-ბიჯზე უცხო ენას აღარებინებს დედა-ენასთან და უხ-სნის მათ შორის მსგავსებასა და განსხვავებასა, ენის ბუნებას ღრმად შეათვისებინებს და ორკეცს მეტ-ყველობას მიანიჭებს. ამ სანატრელის შედეგისა-თვის ჩვენ გვმართებს მხოლოდ მტკიცედ ავასრუ-ლოთ დედა-ენის, რუსულის და სხვა ენების შესახებ ის მოძღვრება, რომელიც მაცხოვარმა გამოხატა სიტ-ყვებით: „მიეცით ლმერთისა ლმერთსა და ძეისრისა ძეისარს“. ძლიერ აღვილია კაცმა წამოროშოს: ხიდს ქვეშ ქართული, ან რუსულიო. ამისთვის საჭიროა მხოლოდ მოძრაობა ტუტუცურის ენისა და სულელის ყელისა. მაგრამ, ვინც საქმესა სჯის გონებით და სი-ნიდისით და ვისაც სამშობლოს სიკეთე და ბედნიერება სათამაშო ბურთად არ მიაჩნია და ჰეროსტრატულის სა-ხელის მოპოვება უმთავრესთ ავის მიზნად არა აქვს და-სახული, იგი ყოველთვის იტყვის: რათა ტაატით არ იაროს საქართველოს ეროვნობის ეტლმა, ან არ გაჩერ-დეს ერთს აღვილას, საჭიროა მასში შევაბათ ძირში ქართული ენა და ყვერად მოვუბათ რუსული ენა და სხვა ენები. მაშინ, და მხოლოდ მაშინ, ეტლი ჩვენის ეროვნებისა ჯეროვანის სისწრაფით ივლის ცხოვრე-ბის გზაზედ და მიაღწევს სამშვიდობო სადგურსა.

აქ ერთი გარემოება ითხოვს აღნიშვნას. ჩვენთვის, ქართველებისათვის, ბევრად უფრო ძნელია რომელისა-

მევერობიული ენის შესწავლა, ვიდრე სხვა ევერობიელე-
ბისათვის. შმაავრესი მიზეზი ამისა ის გახლავთ, რომ
ჩვენი ენა ძლიერ განირჩევა ევერობიულ ენათაგან და
ამ უკანასკნელს ენებს კი ახლო ნათესაობა აქვთ ერთ-
მანეთში. ამიტომ ჩვეულებრივის ნიჭის პატრონი ქარ-
თველი ჭკუით მოიქცევა, თუ ქართულსა და რუსულს
გარდა შეეჭიდება მხოლოდ ერთს რომელსამე ევერო-
ბიულს ენასა და ისწავლის მას კარგად, ზედმიწევნით,
ღრმად. სამისა და ოთხის ევერობიულის ენის გამოდ-
გომა ამისთანა პირს არ მოუხდება: ვერც ენებს შეის-
წავლის ხეირიანად და აზროვნობაც დაუქვეითდება,
რადგანაც შინაარსით გამდიდრების მაგიერ სულ ფორ-
მებით გამდიდრებაში იქნება გაბმული. ეს ჩვენი რჩე-
ვა, რასაკვირველია, არ შეეხება განსაკუთრებულის
ნიჭის პატრონებსა, რომელთაც შეუძლიათ სრულად
შეითვისონ რამდენიმე ენა და თავისი გონების სიმდიდ-
რესაც ზარალი არ მისცენ. რაც შეეხება დროს, საიდგა-
ნაც უნდა იწყებოდეს ევერობიულის ენის სწავლება,
ამ დროდ უნდა ჩაითვალოს ის ჟამი, როდესაც ყმაწვი-
ლი რუსულ ენაზე თავისუფლად იწყებს ლაპარაკსა
და გაიმართება, რაც მეთორმეტე წელიწადზე ადრე
მოულოდნელია. მეტი იქნება ამას დაფუმატოთ, რომ
როგორც რუსულის ენისა, ისე ევერობიულის სწავ-
ლების დროს დედა-ენაში ვარჯიშობა არ უნდა შეს-
წყდეს, რათა ბავშვმა შეითვისოს მთელი სიმდიდრე
სამშობლო ენისა და შეიქმნას ნამდვილ მეტყველ-
არსებად სრულად და სავსებით.

9.

დედა-ენას მნაშენელობა ეროვნობას და განათლებას
აღარმანებესათვის. — მაგალითება სხვა-და-სხვა ხალ-
ხას ისტორიადგან. .

თუ მსოფლიო ისტორიას გადავთვალიერებთ, იქაც ვპოვებთ დამტკიცებას იმ აზრისას, რომ ზურგის შექცევა დედა-ენისა დიდად ვნებს ხალხსა, აქვეითებს და უკანა სწევს. არა ერთხელ მომხდარა ხალხთა ისტორიულს ცხოვრებაში, რომ მალალი წოდება რომელისამე მცირე, მეორე ხარისხის ტომისა განზედ გასდგომია თავის ენასა, უარ-უყვია იგი, აღარ უკადრნია და დედა-ენად დროებით გადაუქცევია სახელმწიფო ენა, ენა დაწინაურებულ ხალხისა. ამ მოვლენას ვხედავთ, სხვათა შორის, ავსტრიის სლავიანების და უნგრეთის ისტორიაში. იყო დრო, ამბობს ერთი რუსი მეცნიერი, როდესაც უნგრეთის მაგნატები და სლავიანთა პანები აღარ კადრულობდნენ დედა-ენას, ათვალწუნებული ჰქონდათ და თავისს შვილებს აკენიღგან ნემეცურს ენაზედ ალაპარაკებდნენ. მერე რა გამოვიდა აქედგან? ამ ვაჟბატონებს ეგონათ, რომ თავიანთ შვილებს დააწინაურებდნენ, მალალ გონების ხარისხზედ აიყვანდნენ. ის კი არა თუ გონების სისუსტე და სიმახინჯე მოიძიეს. ისტორია ამოწმებსო, განაგრძობს იგივე ავტორი, რომ ეს ხანა უნგრელებისა და სლავიანებისა მათ წარსულში იყო სრულიად უნაყოფო; თითქმის ვერც ერთს გამოჩენილის ნიჭის პატრონს ვერ მოსძებნიდით მათ შორის და იმდენად სუსტნი სჩანდნენ გო-

ნების ძალით და მხნეობით, რომ მათი მომავალი აღარავის სწამდა და მათს განქარწყლებას მოელოდნენ. მაგრამ როდესაც ერთნიც და მეორენიც მიხვდნენ თავისს დაცემის მიზეზსა, მიაქციეს ჯეროვანი ყურადღება დედა-ენას, მშობლიურს ლიტერატურას და ისტორიას, ეროვნულს მიღებში დააწყებინეს დენა ევროპიულს განათლებას, მაშინ გაცოცხლდნენ, მოღონიერდნენ, არა ერთი მაღალ-ნიჭიერი პირი გამოიყვანეს საზოგადო ასპარეზზედ, წინ წასწიეს თავისი ცხოვრება და ამ უამად სავსენი არიან ბრწყინვალე მომავალის იმედით. რუსეთშიაც ვხედავთ მსგავსსავე მოვლენას. უნიჭო სუმაროკოვების, ხერასკოვების, ტრედიაკოვსკების მაგიერ გამოვიდნენ სალიტერატურო ასპარეზზედ ბრიბოედოვი, ბოგოლი, პუშკინი, ლერმონტოვი, ბელინსკი მას შემდეგ, როდესაც მაღალს წოდებაში ფრანგულის თაყვანის-ცემა შემცირდა და ჯეროვანი პატივი მიენიჭა რუსულს ენას და ლიტერატურას როგორც ოჯახობაში, ისე სკოლაში.

ბრა ნაკლებ საგულისხმიერო მაგალითს წარმოგვიდგენს ერთი კუთხე ინგლისის სახელმწიფოსი, სახელდობრ შელსი. შელსს უჭირავს დასავლეთის კუთხე ინგლისის კუნძულისა და იპყრობს დაახლოვებით იმდენსავე მცხოვრებელს, რამდენსაც საქართველო. შელსელები ჩამომავლობით ძლიერ განირჩევიან ინგლისელებისაგან და ლაპარაკობენ სრულიად სხვა ენაზედ. წინად მათ ზურგი შექცეული ჰქონდათ დედა-ენისაკენ, არ ზრუნავდნენ თავისს მშობლიურს ლიტერატურაზედ, მოკლებულნი იყვნენ ეროვნულს სკოლებსა და მხოლოდ ინგლისური სკოლები არსე-

ბობდა მათ შორის, და რა შედეგი მოჰყვა ამ გზა-დაბ-
ნეულობას? ის შედეგია, ამბობს იგივე ავტორი, რომ
უელსელნი არამც თუ თითონ იყვნენ უვიცნი, ბრი-
ყვნი და ლატაკნი, არამედ თითონ ინგლისის წარმა-
ტებასაც ხელს უშლიდნენ, რადგანაც პარლამენტში
ჰგზავნიდნენ ძველის წესების დამცველებსა, აბსკურან-
ტებსა, რეტროგრადებსა. მაშინ ინგლისში უელსე-
ლები ისე მასხარად ჰყავდათ აგდებული, როგორც
ჩვენში მოხისელები და რუსეთში პაშიხონელები...
მაგრამ იცვალა დრო. უელსელებმა შეიგნეს თავისი
დამღუპველი შეცდომა, მიაქციეს ყურადღება დედა-
ენასა, დამართეს ეროვნული სკოლები, მიჰყვეს ხელი
სამშობლო ლიტერატურის აღორძინებას, შეადგინეს
მრავალი სახელმძღვანელო და სახალხო წიგნები, და-
აარსეს ჟურნალ-გაზეთები დედა-ენაზედ და ისეთს წარ-
მატებაში შევიდნენ, რომ არამც თუ თავისი საქმე
გაიჩადეს, არამედ თითონ ინგლისზედაც, იმავე რუ-
სის მეცნიერის სიტყვით; სასარგებლო ზედგავლენა
მოიბოვეს. აქ ფრიად შესანიშნავია ერთი ფაქტი,
სახელდობრ ისა, რომ ინგლისელები, რომელნიც წი-
ნად უარჰყოფდნენ უელსელების დედა-ენასა და ერო-
ვნობას, ცხადად მიხვდნენ, რომ ეს უარყოფა ორივე
მხარესათვის მავნებელია და ამიტომ გულწრფელი მო-
ნაწილეობის მიღება იწყეს უელსელის ენის და ლი-
ტერატურის შემუშავებაში, აღორძინებაში, ასე რომ
ამ ჟამად სახელმძღვანელონი და სახალხო წიგნები,
დაბეჭდილნი უელსელს ენაზედ, ნახევრობით დაწე-
რილნი არიან თვით ინგლისელებისაგანაო, ვკითხუ-
ლობთ იმავე ავტორის თხზულებაში.

ბრწყინვალედ ამართლებს იმავე აზრს შოტლან-

დის და ბრეტონის მაგალითი. ეს ქვეყნები დასახლებულნი არიან ერთი და იმავე თესლის ხალხებითა, კელტთა ჩამომავლობითა. მხოლოდ ბრეტონი სძევს დასავლეთს საფრანგეთში, შოტლანდიას კი უჭირავს ჩრდილო ნაწილი ინგლისის სახელმწიფოსი. უკანასკნელი ქვეყანა მეჩვიდმეტე საუკუნეში მეტად უიმედო მდგომარეობაში იყო. უკიდურესი სიღატაკე, უვიცობა, სიმხეცე, სიზარმაცე, ცარცვა-გლეჯა და სრული სიველურე მთელს ხალხს მოდებული ჰქონდა. შუველა მეზობელი ხალხი ზიზლით უყურებდა შოტლანდიელებსა. მათი გამობრუნება, ადამიანად ქცევა აღარავისა სწამდა. შინაურნი და გარეულნი უქადდნენ გახრწნას, გადაშენებას, გაქრობას. მაგრამ მეთვრამეტე საუკუნის დამდეგში შოტლანდიის პარლამენტმა იხმარა ერთი ღონისძიება, რომელიც უებარი აღმოჩნდა. მან გამოსცა ბრძანება, რათა ყოველს სოფელში გახსნილიყო სკოლა და სწავლა-აღზრდა მოწყობილიყო შოტლანდურს ენაზე. ბრძანება ესე აღსრულებულ იქმნა სავსებით. ღა რა მოხდა? პროვინულმა სახალხო სკოლამ მოკლე ხნის განმავლობაში სწორედ სასწაული ჰქმნა. მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში შოტლანდიის ერი ავიდა იმდენადვე მაღლა თავისს მეზობელს ხალხებზე ჰკუა-გონეზით, ზნეობით და დოვლათით, რამდენადაც იგი წინად უკან იყო ჩამორჩენილი. შოველი მეზობელი ხალხი, წინანდელი ზიზლის მაგივრად, ახლა შოტლანდიელებს შესცქეროდა პატივისცემით და შურით. ღა დღესაც შოტლანდია წარმოადგენს ერთს უბედნიერესს კუთხეს მთელის ევროპისასა... ასე გვამცნევს სახელოვანი ინგლისის ისტორიკოსი და მეცნიერი მაკო-

ლენი, რომლის აზრი ამ საგნის შესახებ მკითხველს შეუძლიან გაიცნოს ვრცლად ჩვენი რუსული წიგნიდან: „Какъ улучшить кавказскую народную школу“ (გვერდი 3—6).

სრულიად სხვა სურათს ვხედავთ ბრეტონში. ბრეტონელები ნიჭით შოტლანდიელებს, როგორც მონათესავე ხალხს, არც წინად დაუვარდებოდნენ და არც ახლა დაუვარდებიან. მაგრამ კეთილ-დღეობით კი გაუზომელად უკან სდგანან. ბრეტონი წარმოდგენდა და წარმოადგენს ერთ ღარიბს, უვიცს და ცრუ-მორწმუნეობაში ჩაფლულს კუთხეს საფრანგეთისასა. იმდენს რეტროგრადს, იმდენს რეაქციონერს დეპუტატს საფრანგეთის პარლამენტში არც ერთი კუთხე არა ჰგზავნის, რამდენსაც ბრეტონი. და ეს უკან ჩამორჩენა ბრეტონს წილად ერგო მხოლოდ იმის გამო, რომ იქ ხალხის განათლება მოწყობილი იყო არა ბრეტანულს ენაზე, არამედ ფრანგულზე. სწორედ ამ მიზეზს აბრალებენ ბრეტონის დაქვეითებას და უკან ჩამორჩენას როგორც თვითონ განათლებული ბრეტონელები (მაგალითად ბოლი), ისე სხვებიც და თვით რუსის პუბლიცისტნი, მაგ. „Вѣстникъ Европы“-სა.

მართი სიტყვით, ხალხთა განათლების ისტორია სავსებით ამართლებს ყოფილი კავკასიის მზრუნველის ნევეროვის აზრსა: „Нѣтъ образованія безъ возможно — полного знанія своего родного языка, какъ орудія мысли, და შიხტე უფროსის შემდეგს მსჯელობასა: „მხოლოდ იმ ხალხს შეუძლიან პროგრესის გზაზე იაროს, რომელიც აზროვნობს და მეტყველობს თავისს დედა-ენაზე“.

ამას ისიც გვინდა დავუმატოთ, რომ მერო-

პაში წინად შეუნიშნავთ ერთი ფრიად სავალალო შედეგი დედა-ენის უარ-ყოფისა. იგი იმაში მდგომარეობს, რომ ახალი თაობა, აღზრდილი თავისი ენის, ქვეყნის და ისტორიის უვიცობაში და აბუჩად აგდებაში, გულს იცრუებს დედ-მამასა და ნათესავებზედ და ხშირად შვილებრივის სიყვარულის მაგიერ სიძულვილს უჩვენებს მათ და ამ სახით ირღვევა ოჯახობა, სახლობა, ეს ქვა-კუთხედი ყოველის ერის სიმტკიცისა და წარმატებისა. ამ შემთხვევაში დედ-მამა თავისის უკუღმართობის გამო ისევე საშინლად იხეობა, როგორც დაისაჯა შჩედრინის ერთი გმირი, რომელმაც შვილის ბედნიერებისათვის ყოველი საძაგლობა ჩაიდინა და ბოლოს შვილის სიყვარულის მაგიერ მისი ზიზღი და სიძულვილი მოიძეო

10.

მაკაღათუბა საქართველოს წარსულადგან და აწმდგომადგან.

ქართველთა ტომთა ცხოვრებაში კიდევ უფრო თვალის ამხელს მაგალითებსა ვხედავთ. იუ რა კარგი შედეგი მოსდევს მას, როდესაც ქართული სკოლა წინ უძღვის რუსულს სკოლას ქართველის განათლებაში, ამის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოგვიდგენს გმირი ნაპოლეონის დროისა სახელოვანი სარდალი ბაგრატიონი. ამ სახელ-განთქმულმა ქართველმა ჯერ ქართული სკოლა საერო და სამხედრო გაათავა და შემდეგ ვაჟკაცობის დროს რუსეთში წავიდა. რუსული ენა მთელს თავისს სიცოცხლეში იმდენად ნაკლებად იცოდა, რომ მისი რუსული ლაპარაკი უფრო

მტვრევა იყო. ბარნა ვისაც შლოსერი და სხვა ისტორიკოსები ყურადღებით უკითხნია, ეცოდინება, რა მაღლა აყენებენ ამ სამხედრო ქართველს გმირსა. იგინი უპირატესობას აძლევენ მას ნაპოლეონის უნიჭიერესი მარშლების წინაშე და აღიარებენ, რომ თვით ნაპოლეონსაც საქმეს უჭირებდა ბრძოლის ველზედ და მარჯვედ ეწინააღმდეგებოდაო. ეს მაგალითი გვიმტკიცებს, რომ ქართული სკოლა, დამთავრებული რუსულის სკოლით, ზრდის ერთის მხრით ძლიერს სიყვარულს სამშობლოსას, მეორე მხრივ ერთგულებას რუსეთისას.

აქ შეიძლება მკითხველს გაახსენდეს გამოჩენილი პროფესორი თარხნიშვილი და ჩასთვალოს იგი წინააღმდეგ მაგალითად. მაგრამ ეს დიდი შეცდომა იქნება. პროფ. თარხნიშვილი ჩვიდმეტ წლამდინ არა სასწავლებელში არ შესულა, იზრდებოდა თავის სახლობაში და მეტი ნაკლებობით ეროვნულის ცხოვრების გავლენის ქვეშ იყო. მხოლოდ ჩვიდმეტი წლისა გაემგზავრა იგი პეტებურგს, სადაც იგი მოკლე ხნის განმავლობაში საუნივერსიტეტო ეგზამენისთვის მოამზადა ბესარიონ დოლობერიძემ. შოველ შემთხვევაში აქ წინააღმდეგობას ჩვენის აზრისას დაინახავს მხოლოდ აჩქარებული გონება, რომელიც სჯის საგანს ზედაპირის ჩაბეჭდილების მიხედვით და არა სინჯავს საქმეს საარსო მხრით. მეცნიერი და პედაგოგი იტყვის: უეჭველია, თარხნიშვილს ბუნებისაგან ჰქონდა მინიჭებული მეტად ძლიერი გონება და ეს გონება რომ აღზრდილიყო დასაწყისში დედანის, მშობლიურის ლიტერატურის და ისტორიის გამაცხოველებელ გავ-

ლენის ქვეშ, უფრო კიდევ მომეტებულს ძალას, მომეტებულს შემოქმედებითს ნიქს გამოიჩინდაო.

უფრო კიდევ ხმა-მაღლა ღაღადებს ამ შემთხვევაში შედარება აქარლებისა და შავშელ-ერუშელებისა. შკანასკნელნი ძველ საუკუნოებში განთქმულნი იყვნენ თავისი მამაცობით, გამბედაობით, ვაჟკაცობით და შეადგენენ წინა ბურჯს საქართველოსას. მაგრამ შემდეგში მათ ძალა-უნებურად უღალატეს ეროვნებას და დედა-ენას, გასცვალეს იგი ოსმალურს ენაზედ და ჩვეულებაზედ, და რა შედეგი მოიმკეს? მისაც კი ბ-ნ შაზიბეგის მოგზაურობა წაუკითხნია ყოფილს ოსმალეთის საქართველოში, ეცოდინება, რომ ეხლა შავშელ-ერუშელები ყოვლად საცოდავნი, მხდალნი და წყალ-წადებულნი არიან. წინაღ მათ შურის თვალით უყურებდნენ მეზობელნი, ახლა კი დაბრიყვებულნი და მასხარად აგდებულნი ჰყავთ. სრულიად სხვა სურათსა ვხედავთ აქარაში. მართალია, აქარელებმაც სარწმუნოება შეიცვალეს, მაგრამ ენასა და ეროვნობას არ უღალატეს და თავით ფეხებამდის დარჩნენ ქართველებად. და დახეთ, რა ვაჟკაცობით, გამბედაობით და მხნეობით არიან შემკულნი!

მაგრამ შორს სად მივდივართ, გარშემო მივიხედ-მოვიხედოთ და უფრო გასაოცარს და საგულისხმო მაგალითებს დავინახავთ. პირველს მაგალითს წარმოადგენს ჩვენი ნასწავლი ქალობა. არც ერთს სხვა ერის ქალების აღზრდაში არ არის ისე უდიერად და უგუნურად უარ-ყოფილი დედა-ენა და ყველაფერი მშობლიური, როგორც ქართველ ქალების აღზრდა-სწავლაში. მეორე მხრით არსად ნასწავლი ქალობა ისე

დაქვეითებული არ არის, როგორც ჩვენში. ბულ-
წრფელად რომ გამოვტყდეთ, ათიოდე მანდილო-
სანს გარდა, მთელი ჩვენი ნასწავლი ქალობა წარ-
მოადგენს თავსუბუქა არსებათა გროვას, რომელნიც
მოკლებულნი არიან საღს ადამიანურს აზროვნობასა,
მაღალს მისწრაფებასა, დამჯდარს ხასიათსა, და
წამის ჩაბეჭდილებანი მათ ათამაშებენ, როგორც ქა-
რი ბურბუშელას. ქართველმა ქალმა ვერ იჩინა თავი
ვერც ერთს მეცნიერებაში, ვერც საზოგადო საქ-
მეებში. ახლანდელი ქართველი ქალი აჩრდილიც არ
არის წინანდელის მანდილოსნისა, რომელიც წარმოად-
გენდა მტკიცე, განსაზღვრულს და მეტად პატივსა-
ცემს ტიპს, აღზრდილსა და დამთავრებულსა ეროვნ-
ულს ნიადაგზედ. იგი აგრეთვე ბევრად უკან ჩამო-
ურჩება ახლანდელს უბრალო წოდების ქართველ ქალ-
საც, რომელიც თავისს სფერაში ძალაა და არა უძლუ-
რება, როგორც პირველი.

ახლა გავიხსენოთ ჩვენი ზოგიერთი არისტოკრა-
ტიული გვარეულობანი, საიდგანაც ქართული ენა და
ქართული ეროვნობა გამოძვეებულია, და მივცეთ
ჩვენს თავს საკითხი: მოიბოვება ამ გვარეულობათა
შორის ამ ჟამად ერთი მაინც, მაღალის ნიჭის და შე-
სანიშნავის მხნეობის პატრონი? ღიოგენის ფარნითაც
რომ ეძებო, მათ შორის ვერ აღმოაჩენ ამ გვარს
პირსა.

მეორე მხრითაც თუ მოვუვლით საქმეს, აღმოჩნ-
დება, რომ ჩვენი მაღალ-ნიჭიერნი მომქმედნი პირნი,
რომელნიც ჩვენს ამპარტავნობას შეადგენდნენ და
შეადგენენ დღესა, რომელთაც გაავლეს ჩვენს ცხოვ-
რებაში ღრმა და ნაყოფიერი კვლები და რომელ-

თა სახელი იხსენიების და იდიდების, ვიდრე ქართველთა ერთი იცოცხლებს დედა-მიწის ზურგზედ, გამოვიდნენ იმ სახლობათაგან, სადაც ქართულს ენას და ყველა ქართულს საუნჯეს დიდის პატივითა და სიყვარულით ეპყრობოდნენ. ამასთან იმასაც შევნიშნავთ, რომ, თუ ჩვენში იბოვებოდნენ და იბოვებიან უცხო ენების მშვენივრად მცოდნენი, ეს იყვნენ და არიან ის პირნი, რომელთაც პატარაობიდანვე ქართული ენა ზედ-მიწევნით შეუსწავლიათ და ამ ცოდნაზედ აუშენებიათ რუსულის, ფრანგულის, ინგლისურის და ნემეცურის ენების შესწავლა. მაგალითად საკმარისია დავასახელოთ დიმიტრი ყიფიანი, გრიგოლ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ივანე მაჩაბელი, ნიკო დადიანი და სხვანი.

11.

ეროვნობას დატყა ეროვნებას და ჩვენში.—ჩვენა ქამობა. — ეროვნება მწვერულებს მაკვ გამოსახლებს ჩვენის წარსულისა.

უდიდესი მნიშვნელობა დედა-ენისა და ეროვნობისა ხალხის სიცოცხლისა და წარმატებისათვის კარგად შეიგნეს მერობაში, მეტადრე ბოლო ხანებში, და ყველა პატარა ერთი, დიდს სახელმწიფოსთან შეერთებული, სცდილობს დაამტკიცოს, რომ იგი ღირსია დაცულ იქმნას თავისის ენით, ლიტერატურით, ხალხოსნობით. საუკეთესო ღონისძიებად ამ წადილის მისაღწევად მათ მიაჩნიათ გამორკვევა და გამოაშკარავება თავისის წარსულის ცხოვრების ღირსებისა,

ღვაწლისა, თავისებურობისა. ხშირად ამ გამოკვლევას აქვს ადვოკატური, გამოსარჩლებითი ხასიათი; ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლულევანებანი მცირდებიან, მაგრამ მას სარჩულად უძევს უწმინდესი გრძნობა—მამულის სიყვარული—და უზენაესი მიზანი—დაცვა თავისის ერის სიცოცხლისა, ამ „ღვთის უუდიდესი ქმნილებისა ქვეყნიერებაზედ“, შშინსკის სიტყვით. ამ გამოსარჩლებას იშვიათად არ მოსდევს უსიამოვნო შედეგი მოსარჩლეთათვის; მაგრამ მათ ამ შემთხვევაში ამხნევებს ის დიდებული ეტიკური ანუ ზნეობრივი აზრი, რომელიც ერთმა ჩვენმა პოეტმა ლამაზად გამოსთქვა ამ ლექსით: „რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს, ეგ ვერაფერი სიყვარულია, საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია“.

ჩვენ შორის რაღასა ვხედავთ? ხშირად სრულიად წინააღმდეგსა. საარაკო უკუღმართობის გამო ყოველს ღონისძიებასა ვხმარობთ, რომ ჩვენის წარსულის ყოველი ღირსება დავმალოთ, უარ-ვყოთ ყოველივე მისი თავისებურობა და ღვაწლი, გავათახსიროთ, დავამციროთ, მიწასთან გავასწოროთ, ამითი გამოვუთხაროთ ძირი ჩვენს აწმდგომსა და მომავალსა და გარეშე პირთ ვათქმევინოთ ესა: რამდენიმე ათასი წელიწადი ქართველებს გქონიათ საკუთარი ისტორიული ცხოვრება და სახელმწიფო, ხანდახან ძლიერიც, და იოტის ოდენა კი კულტურისათვის, თქვენივე სიტყვით, არა გაგიკეთებიათ-რაო. ეს უტყუარი საბუთია იმისი, რომ თქვენი ეროვნება უძლურია, უნიჭოა, ფუქსავატი და სრულიად ღირსი არ არის დაცვისა და სიცოცხლისაო; თქვენ თუ მასალად გამოდგებით სხვა ერისათვის, თორემ საკუთარისა და თავისებურის ცხოვ-

რებისათვის თქვენთვის ბუნებას არ მოუნიჭებია არც ძალა და არც უნა.

მთელი მსოფლიო ისტორია მხოლოდ ერთს მაგალითს წარმოგვიდგენს იმისთანა უშვერ უარყოფისას, რომელსაც დიდი სიამოვნებით სჩადიან ჩვენ შორის ზოგიერთნი. ეს მაგალითი გახლავთ დაცინვა ჭამის-მიერ თავისი მშობელი მამისა. მაგრამ აქ მსგავსებასთან განსხვავებასაც ვხედავთ, სასარგებლოდ ჭამისა.

პირველად, ჭამმა სიმთვრალე და სიტუტვლე მამისა როდი მოიგონა, ცილი როდი დასწამა; ეს სიტუტვლე და სიმთვრალე იყო ნამდვილი ფაქტი, სამწუხარო ამბავი. ჩვენნი უკუღმართნი კი თითონ იგონებენ სხვა-და-სხვა სიტუტვლეს, სხვა-და-სხვა სისულელეს, აბრალებენ მას ჩვენს წარსულსა, ცილსა სწამებენ და მასხარად აკეთებენ.

მეორედ, ჭამმა მამის სამწუხარო მდგომარეობა შინაურებშიაც კი ყველას არ შეატყობინა, განუხიარა მხოლოდ თავისს ძმასა და სხვას არავის. ჩვენ კი გავრბივართ ხუთი ათასი ვერსის სიშორეზედ და ვბეჭდავთ უცხო ენაზე: მთელი ისტორია საქართველოსი წარმოადგენს უდაბნოსა არაფრობისას, უვიცობისასა და ტუტუცობისასო. ამ ვერანა უდაბნოში ერთი ოაზისიც არ მოიპოვებო. თვით რუსთველმა, პირველმა პოეტმა საქართველოსამ, თავისით ვერაფერი შექმნა და სპარსულიდგან ისესხა თავისი „მეფხისტყაოსანი“, და ისიც როგორ ისესხაო? ისე უხეიროდ და დედნების გაუგებრად, რომ იგი სავსეა უაზრობით და სისულელითო. და ეს უნიჭო ნასესხი მთელს საქართველოს ვრს უვიდის საუკუნის განმავლობაში დიდებულ და თავისებურ ქმნილებად მიაჩნდა

და „ღაბადებას“ გვერდს უყენებდაო. ეს კიდევ არაფერიო. თვით სახლობა, ეს ქვა-კუთხედი ყველა ერის არსებობისა, ისეთი ველურია საქართველოში, ისე გახრწნილია, რომ მსგავსს რასმე იპოვნითო მხოლოდ ველურს ჰოტენტოტებშიო, რომელნიც ირიცხებიან ადამიანთა და მაიმუნთა შორის.

მართალია, ავტორი შემდეგში სრულიად მორჯულდა; მაგრამ მისმა ველურმა აზრმა მაინც მავნე კვალი დასტოვა.

ამაზედ უკეთესი დღე არ დააყენა ჩვენს წარსულს ერთმა ჩვენებურმა პროფესორმა. მან ამ თორმეტის წლის წინად ლალად გამოაცხადა, რომ „მეფხის-ტყაოსანი“ თარგმანია ლექსად სპარსული პროზული მოთხრობისაო, და მის დედანს მოკლე ხნის განმავლობაში აღმოვაჩინო. მთელი თორმეტი წელიწადი ეძება დიდი ძებნით და მსგავსი ვერაფერი აღმოაჩინა ვერც ევროპაში და ვერც აზიაში; მაგრამ თქვენ გგონიათ გატყდა თავისს შეცდომაში... აბა რა საკადრისია. ეს ხომ ლაჩრობა იქნებოდა. ის ეხლაც გამალებული ეძებს „მეფხის-ტყაოსნის“ დედანს და, მანამ ცოცხალი იქმნება, ამ ძებნას არ მოიშლის... იგი კიდევ უფრო შორს წავიდა უკანასკნელ წლებში. მკითხველი კარგად იცნობს საბა-სულხან მრბელიანის არაკ-იგავების კრებულს, რომელსაც ჰქვიათ მშვენიერი სახელი: „სიბრძნე-სიცრუისა“. ღდემდინ ამ თავისებურს თხზულებას ქართულის ნიქის ნაწარმოებად სთვლიდნენ ყველანი—უცხოელნიცა და ქართველებიცა. მისს სრულ თავისებურებაში არავის ეჭვი არ შეუტანია. ჩვენმა ურწმუნო თომა-პროფესორმა კი არც აცივა, არც აცხელა და ერთს თავისს თხზულებაში

გაატარა ის აზრი, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ ნასესხი, თარგმანი უნდა იყოს მეტ-ნაკლებობითაო. რად უნდა იყოს, რა საბუთით, რა მოსაზრებით, ამაზე იგი კრიტიკაც არა სძრავს.

ღიად, „სიბრძნე სიცრუისა“ სწორედ ნათარგმნი უნდა იყოს იმიტომ, რომ მისი ავტორი ქართველია, და ქართველს ხომ თავისით არაფერი შეეძლო და არც ახლა შეუძლიან. ეს აღმოჩენა სავსებით ეკუთვნის იმავე პროფესორსა. იგი მთელს ძველს ქართულს ლიტერატურას თარგმანს ეძახის, უმეტეს ნაწილად სომხური ენიდგან. ძართული ნიჭი მას სრულიად არა სწამს და არც არას მოეღოს მისგან. ამ აზრს წინად უფრო მკვახედ ამბობდა, ახლა მორბილდა; მაგრამ მხოლოდ მორბილდა; აზრი კი არ შეუცვლია, თუმცა ბევრი ახალი ფაქტი აღმოჩნდა მის გასამტყუნებლად. მეტად შესანიშნავია, რომ ჩვენს პროფესორს თითქმის პირად შეურაცხყოფად მიაჩნდა, როცა ქართველი მოღვაწეები კრიტიკულად ეხებოდნენ მის უკუღმართს აზრებსა და დიკავდნენ ჩვენის წარსულის თავისებურობას, და დაურიდებლად ყრილობდა მათზე ჯავრსა. იგი ერთს აფიციალურს გამოცემაში, სახელდობ „Журналъ Министертва Народнаго Просвещенія“-ში, თავისს მოწინააღმდეგეებს იხსენიებდა, როგორც შოვინისტებს, მეომარ პატრიოტებს, რასაც შეეძლო სახიფათო ჩრდილი მიეყენებია მეტადრე მათთვის, რომელნიც ავტორისავით სახელმწიფო სამსახურში იყვნენ... მაგრამ სამართალი მოითხოვს ვთქვათ, რომ ავტორის უკანასკნელი გამოკვლევანი იმედს იძლევიან მისს სრულს მოქრისტიანებაზე. ღმერთმა ჰქმნას...

სამწუხარო აქ კიდევ ის არის, რომ ჩვენი სიმები და იაფეტები ვერა ლაგმავენ ჩვენი ქამების თავნებობას და უკუღმართობას და ვერ იცავენ ჯეროვანი ძალით ჩვენს წარსულსა, მის ღვაწლთა და ღირსებათა. სამაგიეროდ, უცხო ტომის მწერლები გულმხურვალე მოსარჩლენი გამოდიან საქართველოს წარსულისა. ზამოჩენილი ორიენტალისტების აზრით, ძველმა ქართველებმა—ურარტიელებმა—მსოფლიო ისტორიაში პირველად ააფრიალეს დროშა კაცთმოყვარეობისა მტერთა შესახებ და ამ დიდებულს პრინციპს ქართველნი მტკიცედ ადგნენ მთელს თავისს ისტორიულს ცხოვრებაშიო; „საქართველოს ისტორია ისეთს დაუსრულებელს და ღრმა ღრამას წარმოადგენს, რომ ასი შექსპირიც ვერ ამოლევსო“, სთქვა ისეთმა რუსთა პუბლიცისტმა, რომელიც ძლიერ ძუნწობდა და ძუნწობს კეთილის თქმაში არა რუსთა შესახებ (სუვორინი); „ქართველებმა თუმცა საეკლესიო სტილი ვიზანტიელებისაგან გადმოიღესო, მაგრამ ისე გააუკეთესეს, რომ ზოგს რამეში პირველი ადგილი დაიჭირეს მთელს საქრისტიანოშიო (ძონდაკოვი); „მეფხის-ტყაოსანი“ ნამდვილი ქართული ნაწარმოებია, თავისებური ნაციონალური ქმნილებაა და მისი მსგავსი არ მოიპოვება მთელს სპარსულს ლიტერატურაშიო, სთქვა ჯერ საჯარო ლექციაში და მერმე ცალკე წიგნაკში აწ განსვენებულმა ბულაკმა, რომელმაც ზედმიწევნით იცოდა აღმოსავლეთის ლიტერატურა და მეტადრე სპარსული; „მეფხის-ტყაოსანი“, ეს ნაციონალური ქმნილება, იპყრობს იმისთანა დიდებულს აზრებსა, რომელნიც ღირსნი არიან მოიფინონ მთელს სამყაროშიო („ОБЪЕКТЫ

всю вселенную*), გამოსთქვა თავის მალაღ ნიჭიერ სტატიაში, რომელიც დაბეჭდილი იყო რამდენისამეწლის წინად გაზეთს „Кавказ-ში“, ბარონ სუტნერმა, ფრიად განათლებულმა გერმანელმა და გამოჩენილმა მწერალმა ნემეცურ ხელოვნურს ლიტერატურაში... და სხვანი და სხვანი...

უცხოელნი ჩვენს „ვეფხვის ტყაოსანს“ იცნობენ უბრალო, მშრალი პროზული ნათარგმნით, რომელიც მთლად გამქრალია ის მომხიბლავი სიმდიდრე და მუსიკა ენისა, რომელიც შეადგენს ერთს უმთავრესს ღირსებას ჩვენის ნაციონალურის ქმნილებიას. რამდენად უფრო მაღლა დააყენებდენ იგინი შოთას უკვდავ პოემას, თუ მათ ქართულის ენის ცოდნა ნებას აძლევდეს თვითონ დედნის კითხვით გამოსცადონ ის ნეტარება, რასაც ჰგრძნობს ქართული გული და გონება...

დიაღ, უცხოეთის მწერალნი, რომელნიც გულმოდგინედ იძიებენ ჩვენს წარსულს, პოულობენ მასში იმისთანა თავისებურს მოვლენათა, რომელნიც არ მოიძებნებიან არც ერთ სხვა ერის ისტორიაში და ამით სრულს იმედს ჰბადავენ ჩვენში და სხვებში, რომ თუ ჩვენს ქამობას თავს დავანებებთ და მხნედ შევუდგებით ჩვენის ეროვნობის აღორძინებას, ევროპიულ განათლებას ვადენინებთ ეროვნულს მიღებაში, შევძლებთ თავისებური წვლილი შევიტანოთ იმ დიდებულს მსოფლიო საღაროში, სადაც იკრიბება მთელის კაცობრიობის ჭკუის, გულის, ფანტაზიის და ხასიათის ნაყოფი.

დამოკიდებულ ერთა დედა-ენის უფლებანი ეგროპაში
წინა დროს და ხლდა.

უწინ შერობაში პატარა ხალხების ეროვნობა იდევნებოდა დაურიდებლად; გაბატონებულნი ერნი სკდილობდნენ დამორჩილებულ ერთათვის დაევიწყებინათ დედა-ენა, სამშობლო ისტორია, ლიტერატურა და გადაეგვარებინათ. მხლა კი დიდნი ერნი დაადგნენ სხვა გზასა, უარჰყვეს პატარა ხალხების ეროვნობის დევნა, და სრულს უფლებას ანიჭებენ მათს ეროვნულს ფაქტორებს და ადგილობრივს თვით-მმართველობას. შველაზედ ცხადად ამ მიმართულე-ბამ იჩინა თავი ინგლისში შესახებ ირლანდიელე-ბისა, უელსელებისა და შოტლანდიელებისა, და პესტრი-მენგრიაში შესახებ მადიარებისა და სლავიანებისა.

რამ დაბადა ამისთანა ძირითადი ცვლილება?

პირველი მიზეზი ამისი არის ჰქვიანური მოქმე-დება პატარა ხალხებისა, დამყარებული მომწიფებულს აზრზედ. წინად ეს ხალხები თავის დედა-ენის, ისტო-რიის, ლიტერატურის და თვით-მმართველობის უფ-ლებათა აღდგინებასთან თხოულობდნენ პოლიტიკურს განცალკევებასაცა, ცალკე სახელმწიფოს დაარსებას. ამითი ისინი საბუთს აძლევდნენ სახელმწიფოს ჩაე-რიცხა მათი ეროვნული ფაქტორები თავისს მტრად და სკდილიყო ამოეფხვრა იგინი ძირიანად. შემ-დეგში პატარა ხალხები დარწმუნდნენ, რომ პოლი-ტიკური განცალკევება იქნება მავნებელი არა მარტო სახელმწიფოსათვის, არამედ თითონ მათთვისაცა, რად-

განაც ხალხისაგან მოითხოვს ბევრად უფრო დიდს ხარჯს, შეურყევს გარეგანს მშვიდობიანობასა და გამრავლებს ხალხთა შორის უთანხმოებასა, ომებსა და ცრემლს. რაკი ამ აზრზედ დასდგნენ, ისინი გახდნენ გულწრფელნი მომხრენი სახელმწიფოს ერთობისა, მისცეს სახელმწიფოს მრავალი საბუთნი თავის ერთგულობისა, ეცადნენ, რომ მათ შორის არ აღმოჩენილიყვნენ სეპარატისტები და ექვეში არ ჩაეგდოთ მათი ერთგულობა. ამასთან ერთად გააძლიერეს თავისი მოქმედება მშობლიურის ენის, ლიტერატურისა და სრულის თვით-მმართველობის აღსადგენად, სრული შინაურის ბატონობის მოსაპოვებლად. ამ ბრძნულმა პროგრამამ მთელი ხალხი ერთის დროშის ქვეშ მოაქცია. წინად ბევრნი იყვნენ წინააღმდეგნი პოლიტიკურის განცალკევებისა და ეს ხალხს პარტიებად ჰყოფდა. ახლა კი ეს პარტიობა მოიშალა, რადგანაც პოლიტიკურის ცალკე ბუდის გაკეთება უარ-ყოფილიქმნა და მისწრაფების საგნად დარჩა შინაური ავტონომიის მოპოება, რაც გულით და სულით უყვარს ყველა დაუმახინჯებელს ადამიანს და რაც შეადგენს უპირველესს და მიუცილებელს საჭიროებას ხალხის წარმატებისა და აყვავებისათვის. მრთის სიტყვით, კაცობრიობაში სდგება ხანა დიდის სახელმწიფოებისა, აშენებულისა თვით-მმართველობის პრინციპზედ, ფედერატიულს საფუძველზედ.

მხოლოდ ერთი შავი წერტილი აფუჭებს ამ ნათელის გორიზონტის ჩაბეჭდილებასა. ეს შავი წერტილი არის პრუსია. ამ სახელმწიფოში სასტიკად იღვევება ყველაფერი ეროვნული პოზნანში, ელზას-ლორენში და შლეზვიგში. რა მიზეზით? პრუსია ამ

თავის სამს პროვინციას სთვლის სახელმწიფოს ერთობის მტრებად, და საბუთიცა აქვს ამისი. სამივე პროვინცია სულ იმის ჩატვრაში არის, როდის იქმნება პრუსია დაემხოს და ჩვენ მისგან განვთავისუფლდეთო. რამდენად შესაფერია წადილის მიღწევისათვის ეს სამწუხარო ჯიბრი, ჩვენ ამას არ შევეხებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ ფაქტსა, რომ ეროვნულნი ფაქტორები უცხადებენ მტრობას და ბრძოლას სახელმწიფოს და ისიც მტრულად ეკიდება მათ. რამდენჯერ უთქვამთ პრუსიის პარლამენტში მინისტრებს პოლონელის დებუტატებისათვის: თქვენმა ამომრჩევლებმა რომ გულწრფელად აღიარონ და საქმიანად დაამტკიცონ ერთგულება სახელმწიფოსი, ჩვენ მაშინვე რადიკალურად შევცვლით ჩვენს მოქმედებას პოზნანის შესახებო.

13.

აბლაბა და დამბუნება უდედა-ენო აღმაჩანასა.—ანაკა
ანთოზასა.—ანრა კომენაუსასა, და უშანსკასა.—რო-
მელაჟ ენას გაქრობა ასახანებს თვით კაცობრიობას...

ღაუბრუნდეთ ჩვენს საგანსა, თუმცა ნათქვამსაც პირდაპირი კავშირი აქვს მასთან.

აღამიანი, მოკლებული დედა-ენის ცოდნას და მკვიდრს სულიერს კავშირს თავისს სამშობლოსთან და ერთან, მიემსგავსება საბრალო ობოლს, საწყალს სტუმარს, რომელსაც არ გააჩნია თავისი საკუთარი სახლი ამ ქვეყანაზედ. იგი მოგაგონებთ ხილვან მოქირილს ტოტსა, რომელიც, დღეს თუ ხვალ, უთუოდ გახმება. იგი შეიძლება ამყნონ სხვა ხეზედ, მაგრამ ჯეროვან სისრულეს იგი არას დროს არ ეღირსება და ვერას დროს ვერ შეედრება ხეს, რომელსაც ფესვები ღრმად აქვს გადგმული თავისს შესაფერს ნიადაგში

და რომელიც ამის გამო სავსეა ღონით და სიცოცხლით. „სტუმრად ყოფნა მეზობლებში ხანდახან სასიამოვნოა, მაგრამ ღმერთმა ნუ ჰქნას, რომ ვინმე მოკლებულა ყოფილიყვეს თავისს საკუთარს კერასაო“, სთქვა ერთმა მაღალ ნიჭიერმა და ღვაწლით შემოსილმა რუსმა მწერალმა სამოციანს წლებში, როდესაც ლაპარაკობდა მცირე-რუსეთის ენის და ლიტერატურის აღორძინების საჭიროებაზედ.

მშვენივრად ჰხატავს ეროვნულის ნიადაგის უბადალო მნიშვნელობას ხალხის არსებობისა და წარმატებისათვის ერთი არაკული თქმულება ძველის ბერძნებისა. იყო თურმე ერთი გმირი, სახელად ანთეოზი, შვილი დედა-მიწისა. იგი იყო უძლეველი იმის გამო, რომ მშობელი დედა-მიწისაგან, რომელთანაც იგი დაკავშირებული იყო ან ჯდომით, ან დგომით და ან წოლით, განუწყვეტლივ ასდიოდა სხეულში დიდი ძალი და ღონე. ბოლოს შეჰხვდა ანთეოზს ჰერაკლი, გმირთაგან გმირი. ბაჩნდა საშინელი ბრძოლა. ჰერაკლიმ არა ერთხელ წააქცია მიწაზედ ანთეოზი; მაგრამ შეეხებოდა თუ არა თავისს მშობელს მთელი ტანით, ანთეოზი ერთი ორად და სამად უფრო ღონიერდებოდა, ერთს წუთს წამოვარდებოდა ფეხზედ და უფრო მხნედ ებრძოდა ჰერაკლისა. ბრძოლა ბოლოს და ბოლოს უთუოდ ჰერაკლის დამარცხებით გათავდებოდა; მაგრამ, დახე ანთეოზის იღბალსა, მისმა მოწინააღმდეგემ შენიშნა, რომ ანთეოზის უძლეველობა დედა-მიწასთან კავშირისაგან წარმოსდგებოდა, მობლუჯა, მოაშორა დედა-მიწასა, ჰაერში აიყვანა და იქ გააჩერა. მოშორებული დედა-მიწასა, ანთეოზი დასუსტდა, დაუძლურდა და შეიქმნა მსხვერპლი ჰერაკლისა. ანთეოზისავით ძლიერია მთელი ერი საზოგადოდ და ყოველი ადამიანი კერძოდ, ვიდრე იგი მტკიცედა სდგას ეროვნულს ნიადაგზედ; ხდლო მასავით სუსტდება და იღუპება, როდესაც იგი შორ-

დება ამ ნიადაგსა და სწყვეტავს მასთან განმაცხოველებელ კავშირსა...

შველა შეგნებულს ქვეყანაში დედა-ენა მით უფრო მეტად მეფობს სახლობის სფერაში, რამდენადაც უფრო ვიწრო ადგილი აქვს მას მოზომილი სხვადასხვა სასწავლებელში. მინც კი ცოტაოდნად თვალყურს ადევნებს თანამედროვე ცხოვრებას მვრობის ერთა და ტომთა, კარგად უნდა უწყოდეს, თუ რა დიდი ყურადღებით და სიყვარულით ეპყრობა დედაენას ყოველი სახლობა, მაგალითად, შლესვიგში, პოზნანში, ელზას-ლორენში, პოლონეთში. შოველი დედა, თვითოეული მამა წმინდა ვალად ჰრაცხს, თავის შვილების სკოლაში შესვლამდის, რაც კი შეიძლება, კარგად გაავარჯიშოს დედაენაში, გამართოს მეტყველებაში და შეათვისებინოს ზებირ-სიტყვაობით ადვილნი და საუკეთესო ნაწარმოებნი ხალხის გონებისა. სკოლაში მიბარების შემდეგაც მშობელნი ყოველს ღონისძიებას ხმარობენ, რომ თავის შვილებს ეროვნული მიდრეკილებანი განუძლიერონ და გულით ათასი ძაფით შეაკავშირონ ივინი თავის ერის წარსულთან, აწმდგომთან და მომავალთან. საუკეთესო ღონისძიებად ამ მაღალის მიზნის მისაღწევად მიაჩნიათ მდიდარი საშინაო ბიბლიოთეკა საბავშვო წიგნებისა დედა-ენაზედ, რომლებსაც ყმაწვილებს დიდის ყურადღებით აკითხებენ თავისუფალს დროსა. შოველს ამგვარს შინაურს ბიბლიოთეკას ამშვენებს უთუოდ ერთი მაინც რომელიმე საბავშვო ჟურნალი, რომელსაც დედ-მამა თავის შვილებს უბარებს, რაც უნდა ღარიბი იყოს.

დასურათებისა და დასაბუთების შესავსებლად მოვიყვანთ კიდევ მსჯელობას ორის სლავიანურ გამოჩენილის პედაგოგისას, რომელნიც მარჯვედ გამოსთქმენ დედა-აზრს ჩვენის წერილისას.

„მშობელი, რომელიც მოინდომებს თავის შვი-

ლებს ასწავლოს უცხო ენა, ვიდრე ისინი განმტკიცდებოდნენ დედა-ენის ცოდნაში, იქმს იმისთანავე საოცარს სისულელეს, როგორსაც ჩაიდენდა ადამიანი, რომელიც ჯერედ ფეხ-აუდგმელს ბაღს ცხენზედ ჯდომას დააწყებინებდა“, ამბობს პომენიუსი.

„ბაჰქრა ენა ერისა? ბაჰქრა თვითონ ერისა. და თუ ადამიანის სული ძრწუნდება ერთის კაცის მოკვლის წინაშე, მაშ რაღა უნდა იგრძნოს მან, როცა გაუქმებას უპირობენ ათასის წლის ისტორიულს სიცოცხლეს ერისასა, ამ უმაღლეს ქმნილებას ღვთისასა ქვეყნიერობაზედ?“ ამბობს შშინსკი.

ხოლო ერის გადაგვარება და გაქრობა მარტო მისს კერძო უბედურებას როდი შეადგენს; იგი ნამდვილი დანაკლისია თვით კაცობრიობისათვისაც, რომელსაც ამითი აკლდება ერთი თავისი ნაწილი ანუ წევრი, უშრება ერთი იმ წყაროთაგანი, რომელნიც ავსებენ შეერთებულად კულტურის მსოფლიო ზღვასა. მრთმა წარჩინებულმა მწერალმა კაცობრიობა დაადარა მგალობელთა დიდს გუნდს, ხოროსა, რომლის ჰარმონია მხოლოდ მაშინ არის სავსე და სრული, როდესაც ყველა ხალხი, თავისი შესაბამის ხმით, იღებს მონაწილეობას მსოფლიო ღაღადისში. შესწყდა რომელიმე ერის ხმა? ბალარობდა კაცობრიობის ხოროს ჰარმონია, შესუსტდა მსოფლიო ღაღადისი, დანაკლულდა ზღვა თავისებურობისა, მოაკლდა ერთი თავისებური ღალი კაცობრიობის კულტურის დიდებულს საღაროსა.

14.

საჭირო ღონისძიებანი დედა-ენის დასაცველად
და ასაუვაგებლად.

რამოვიდეთ მაღალი პრინციპის სფეროდგან ძირს, ქართულს ნიადაგზედ, და დავასახელოთ კონკრეტული, კერძო ღონისძიებანი, ჩვენის დედა-ენის დასაცვე-

ლად და გასაძლიერებლად. მრცლად ეს ღონისძიებანი არა ერთხელ და ორჯელ განგვიმარტავს როგორც ქართულს ენაზე, ისე რუსულზე. აქ დაგვჭირდება მხოლოდ მოკლედ გამეორება მათი...

პირველად, დედა-ენა უნდა მეფობდეს ქართულს ოჯახობაში სრულიად და სავსებით და ყოველი პატარა ქართველი მხოლოდ მის ზედგავლენის ქვეშ უნდა იზრდებოდეს და ვითარდებოდეს მთელის შვილის წლის განმავლობაში. შოველ-დღიური ვარჯიშობა დედა-ენაში მშობლებმა უნდა დააწყებინონ თავის შვილებს მესამე-მეოთხე წლიდგანვე. ძართული ენა მდიდარია მეტად მარტივი სახალხო ლექსებით და ზღაპრებით, რომელთა შეთვისება არ გაუჭირდებათ ჩვილ ქართველებსა, თუ დიდები გონივრულს ხელმძღვანელობას გაუწევენ მათ. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის. საჭიროა სხვა გვარი საზრდოც, რეალური შინაარსისა. მარტივი საგნების და სურათების შინჯვა და აღწერა კითხვა-პასუხის შუამავლობით, ელემენტარული თვალსაჩინო სწავლა უნდა შეადგენდეს ყოველ დღიურს სავარჯიშოსა. ეს ვარჯიშობა ბავშვს შესძენს რეალურს ცოდნასაცა, დაკვირვების ნიჭსაც გაუფურჩქნის და ენასაც თანდათან გაუმდიდრებს რეალური ლექსიკონითა. ჩინებულს მასალას წარმოადგენს აგრეთვე პატარ-პატარა ცოცხალი სიტყვით ნაამბობნი მოთხრობანი ცხოველთა სამეფოდგან, რომელნიც ზღაპრებით აინტერესებენ ბავშვებსა და რეალურს ცოდნასაც აძლევენ. ასეა დაყენებული პატარა ბავშვების განვითარების საქმე ეგრედ წოდებულს „საბავშვო ბაღებში“ და ასევე უნდა მოეწყოს ეს საქმე ჩვენს სახლობაშიცა. ბედად, ამისთანა მოთხრობების კრებული კარგა ხანია არსებობს ქართულს ენაზე. როცა ბავშვი ჩადგება მეექვსე წელში, ქართული კითხვა უნდა დააწყებინოთ ჯერ დიდი მოძრავი ასოების ხმა-

რებით და მერმე მსხვილი ასოებით დაბეჭდილის წიგნის საშუალებით. წერა ძნელი პროცესია, ძნელი ხაერაჯიშოა და ამიტომ იგი უნდა დააწყებინოთ უფრო გვიან, ერთის წლის შემდეგ, როცა ბავშვი მეშვიდე წელიწადში გადადგება. მერვე წლიდგან ქართული წერა-კითხვა, ხელი-ხელ ჩაკიდებული, ტოლად მიდის.

ამ გზაზე დაყენებული ქართველი ბავშვი სამის წლის განმავლობაში კარგად გაიმართება ქართულს წერა-კითხვაში, ქართულს მეტყველებაში და ელემენტარულს ცოდნასაც საკმარისად შეიძენს. ასე მომზადებული იგი მეცხრე წელში შედის რომელსამე სასწავლებელში. რვა წელიწადზე ადრე ბავშვი არ უნდა მისცეთ სასწავლებელში, თორემ სასკოლო რთული შრომა აუცილებლად დაუჩაგრავს გონებასა. რადგანაც ჩვენებურს სკოლებში დედა-ენას ძალიან ნაკლები დრო აქვს დათმობილი და ზოგან სრულიადაც არ ასწავლიან, ამის გამო მშობლები მოვალენი არიან ყოველ დღე ბავშვებს ერთი თავისუფალი საათი მაინც მოანდომებინონ ქართულის წიგნის კითხვასა. უნდა შეუდგინონ ბიბლიოთეკა საუკეთესო საბავშვო წიგნებისა დედა-ენაზე, უსათუოდ დაუბარონ ამავე ენაზე საბავშვო ჟურნალი და ქართული წიგნის კითხვა გადაუქციონ თავისს შვილებს ყოველდღიურ მოთხოვნილებად.

მაგრამ მარტო ოჯახის ერთგულება არა კმარა დედა-ენის გასაძლიერებლად. სკოლა, ეს უძლიერესი კულტურული ღონისძიება, უნდა ებყრობოდეს ქართულს ენას სრული პატივით, როგორც უსაჭიროესს საგანს. სახალხო ერთ-კლასიანს სკოლაში იგი უნდა მეფობდეს სრულიად და სავსებით. მასზედ უნდა იყოს მოწყობილი მთელი სწავლა, ყველა საგნების გადაცემა, სახელმწიფო ენა კი უნდა ისწავლებოდეს, როგორც მხოლოდ ცალკე საგანი. ბარდა ამისა დედა-ენას, როგორც ცალკე საგანს, დათმობილი უნდა

ჰქონდეს ყოველ წლივ და ყოველს განყოფილებაში არა ნაკლებ ექვსი გაკვეთილისა კვირაში ყოველს სახალხო სკოლაში, როგორც ერთ-კლასიანში, ისე ორ-კლასიანში. საშუალო სასწავლებლებში ჩვენი დედანა უწინდებურად უნდა გადაიქცეს სავალდებულო საგნად ყველა ქართველ მოწაფეთათვის, როგორც სავალდებულოა ადგილობრივი ენა შინლიანდიაში, პოლონეთში და თვით შუა აზიაში სარტთა შორის. მისნი მასწავლებლნი ჯამაგირით და უფლებით უნდა გათანასწორებულ იქმნან სხვა საშტატო მასწავლებლებთანა. ქართულს ენას უნდა დაეთმოს ყოველ კლასში პირველიდგან დაწყებული უკანასკნელამდე არა ნაკლებ ორის გაკვეთილისა კვირაში. ამ უფლების მოპოებას, ანუ უკეთ, აღდგენას, ესაჭიროება მხოლოდ კანონიერი შუამდგომლობა, ჯეროვანად დასაბუთებული. ამის გარდა საჭიროა ქართულს ენაზე გადაითარგმნოს და შესდგეს სახელმძღვანელონი გეოგრაფიისა, ისტორიისა, ბუნების-მეტყველებისა და სხვა საგნებისა, რათა ქართველმა მოწაფეებმა ორივე სქესისამ გაიმეორონ შინ თავის დედანაზე ყოველ დღე ის, რასაც რუსულად სწავლობენ გემნაზიებში და სხვა საშუალო სასწავლებლებში.

სასკოლო კურსის დასრულების შემდეგ ყოველი ქართველი თავისს წმინდა მოვალეობად უნდა სთვლიდეს იქონიოს საშინაო ქართული ბიბლიოთეკა, რომელსაც უნდა ამშვენებდნენ საუკეთესო თხზულებანი ქართველის ავტორებისა—ძველისა და მეტადრე ახალისა. იმავე ქართველს დანაშაულობად უნდა მიაჩნდეს, თუ არ მისდის ერთი რომელიმე ქართული პერიოდული გამოცემა და ყოველდღე არ აღევნებს თვალს მშობლიურს პრესასა. იგი მოვალეა მეტიცა ჰქმნას. პირადი პრაპაგანდით, ქადაგებით მან უნდა სხვა ქართველებში გააცოცხლოს, განაძლიეროს თანაგრძნობა და სიყვარული ქართულის ენისა, ლიტერატურისა, ის-

ტორიისა და გარდააქციოს იგინი ერთგულ მომხრედ და მოყვარეთ ყოველი მშობლიურის ფაქტორისა.

ჩვენისთანა მდგომარეობაში მყოფნი მცირე რიცხვოვანნი ერნი ერთს ჩინებულს ღონისძიებასაც ხმარობენ თავისი დედა-ენის და ლიტერატურის გაძლიერებისა და აყვავებისათვის. როგორც ჩვენში ვიცით დაპატიჟება სადილად და ვახშმად, ისე იმათ ჩვეულებად აქვთ დაპატიჟება თავისი კარგი ნაცნობისა წიგნების საკითხველად დედა-ენაზე. ეს თავისებური პატიჟება ხდება ნაცნობთ შორის რიგ-რიგად. მწვევიან მასპინძელს სტუმრები, იგი გაადებს თავისს საშინაო ბიბლიოთეკას, ამოირჩევს და გადმოიღებს რომელსამე საინტერესო წიგნსა. ძითხულობენ, მსჯელობენ, ბაასობენ დედა-ენაზე, ერთმანეთის ენით და აზრებით მდიდრდებიან, სიტხიზლე და უნარი ემატებათ, და საქვეყნო საქმეებს შეტი გულმხურვალეებით ეკიდებიან, ემსახურებიან.

რა უბრალო, რა ადვილი და ამასთან რა სანდომი და სასარგებლო ღონისძიებაა! რა კარგი იქნება, რომ ჩვენშიაც გავრცელდეს ეს საუცხოვო ჩვეულება! იგი უებარი წამალია ჩვენი მძინარა საზოგადოების გამოფხიზლებისა და ეროვნულს გზაზე დაყენებისათვის.

მეუ ყველა ეს ღონისძიება ნახმარი იქნება, ჩვენი ლიტერატურის ზრდა სწრაფი ნაბიჯით ივლის წინ და იგი მოკლე ხნის განმავლობაში გამდიდრდება არა მარტო ბელეტრისტული და პუბლიცისტური ქმნილებებითა და პერიოდული გამოცემებითა, არამედ სხვადასხვა პოპულიარული სამეცნიერო თხზულებებითაცა, და ჩვენს ეროვნულს განათლებას გაუდიმებს, გაუცინებს ცხოველ-მყოფელი იმედი ნათელი მომავლისა.

იაკობ გოგებაშვილი.

